

KLAIPĖDA UNIVERSITY

Saulius Stumbra

**EDUCATION OF CATHOLIC RELIGIOSITY
IN EARLY YOUTH
THROUGH PRACTICES OF POPULAR PIETY**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Education Sciences (07 S)
Pedagogy and Didactics (S 270)

Klaipėda, 2014

Doctoral dissertation was prepared at Klaipėda University in 2008–2013

The preparation of dissertation was sponsored by Lithuanian Science and Studies Foundation

Scientific Supervisor

Assoc. prof. dr. Stanislava JARECKAITĖ

(Klaipėda University, Social Sciences, Education Sciences – 07 S)

The defence of dissertation takes place at Education Sciences Council of Klaipėda University:

Chairperson

Prof. dr. habil. Ona TIJŪNĖLIENĖ

(Klaipėda University, Social Sciences, Education Sciences – 07 S)

Members:

Prof. habil. dr. Marijona BARKAUSKAITĖ

(Lithuanian University of Educational Sciences, Social Sciences, Education Sciences – 07 S)

Assoc. prof. dr. Rūta GIRDZIJAUSKIENĖ

(Klaipėda University, Social Sciences, Education Sciences – 07 S)

Assoc. prof. dr. Vanda KAVALLIAUSKIENĖ

(Klaipėda University, Social Sciences, Education Sciences – 07 S)

Prel. prof. dr. Steponas Vytautas VAIČIŪNAS

(Vytautas Magnus University, Humanitarian Sciences, Theology – 02 H)

Opponents:

Prof. dr. Liudmila RUPŠIENĖ

(Klaipėda University, Social Sciences, Education Sciences – 07 S)

Prof. dr. habil. Alfonsas MOTUZAS

(Vytautas Magnus University, Humanitarian Sciences, Ethnology – 07 H)

The defence of dissertation will be held at the public session of the Education Sciences

Council at 12 p. m. on April 25, 2014, in Lecture Hall 220 of Klaipėda University,

Faculty of Pedagogy

Address: S. Nėries str. 5, LT-92227 Klaipėda, Lithuania

The summary of the doctoral dissertation is sent out on March 24, 2014

A copy of the doctoral dissertation is available for review at the Library of Klaipėda University

Comments should be sent:

Research and art affairs office, Klaipėda University, Herkaus Manto str. 84, LT-92294 Klaipėda

Phone (8 46) 398 937

e-mail: daiva.stasiene@ku.lt

Dissertant's e-mail: saulius.stumbra@gmail.com

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Saulius Stumbra

**KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO UGDYMAS
ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE
LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, Edukologija (07 S)
Pedagogika ir didaktika (S 270)

Klaipėda, 2014

Disertacija rengta 2008–2013 metais Klaipėdos universitete

Disertacijos rengimą rėmė

Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas

Mokslinė vadovė

Doc. dr. Stanislava JARECKAITĖ

(Klaipėdos universitetas, Socialiniai mokslai, Edukologija 07 S)

Disertacija ginama Klaipėdos universiteto Edukologijos mokslo krypties gynimo tarybos posėdyje:**Gynimo tarybos pirmininkė**

Prof. habil. dr. Ona TIJŪNĖLIENĖ

(Klaipėdos universitetas, Socialiniai mokslai, Edukologija 07 S)

Gynimo tarybos nariai:

Prof. habil. dr. Marijona BARKAUSKAITĖ

(Lietuvos edukologijos universitetas, Socialiniai mokslai, Edukologija 07 S)

Doc. dr. Rūta GIRDZIJAUSKIENĖ

(Klaipėdos universitetas, Socialiniai mokslai, Edukologija 07 S)

Doc. dr. Vanda KAVALIAUSKIENĖ

(Klaipėdos universitetas, Socialiniai mokslai, Edukologija 07 S)

Prel. prof. dr. Steponas Vytautas VAIČIŪNAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, Teologija 02 H)

Oponentai:

Prof. dr. Liudmila RUPŠIENĖ

(Klaipėdos universitetas, Socialiniai mokslai, Edukologija 07 S)

Prof. habil. dr. Alfonsas MOTUZAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, Etnologija 07 H)

Disertacija bus ginama viešame Edukologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2014 m.

balandžio 25 d. 12 val. Klaipėdos universiteto Pedagogikos fakulteto 220 auditorijoje

Adresas: S. Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiųsta 2014 m. kovo mėn. 24 d.

Su disertacija galima susipažinti Klaipėdos universiteto bibliotekoje

Atsiliepimus siųsti šiuo adresu:

Mokslo ir meno skyrius, Klaipėdos universitetas, Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda

Tel. (8 46) 398 937

El. paštas: daiva.stasiene@ku.lt

Disertanto el. paštas: saulius.stumbra@gmail.com

INTRODUCTION

Relevance of the research. Recently foreign and Lithuanian scientists have increased consideration on issues of religion and religiosity. It is admitted the importance to take care of the fact that society under influence of globalization would not lose elements of national and traditional culture and religion would remain significant in public life, especially of young people, and would be influent in social, political and cultural spheres of both traditional and modern society (Ratzinger, Balthasar, Rahner, 2008; Libiszowska-Żoltkowska, 2007; Kreeft, 2011; Ricouer, 2001; Girnius, 2011; Kuzmickas, 2003; Jovaiša, 2009; Aramavičiūtė, 1998; Tijūnėlienė, 2000; etc.).

Research on religion and religiosity is relevant due to the assumption that religion is natural law of every human and socially determined by voluntary choice. Freedom of religion and voluntary choice of personal confession of faith are approved in legal international and documents of the Republic of Lithuania. *Charter of Fundamental Rights of the European Union* (Article 10) states freedom of thought, conscience and religion; the document issued on 24th June 2013 *The EU guidelines on the promotion and protection of freedom of religion or belief* adopted by Council of EU Foreign Affairs states: “As a universal human right, freedom of religion or belief is fundamental and applies everywhere and to everyone. Therefore, it is reasonable to be protected by internal and external policies” (<http://www.europarl.europa.eu/sides/get>). *Constitution of the Republic of Lithuania* (Article 26), corresponds these documents and it states that “Freedom of thought, conscience and religion shall not be restricted. Each human being shall have the right to freely choose any religion or belief and, either alone or with others, in private or in public, to profess his religion, to perform religious practices, to practice and teach his belief. [...] Parents and guardians shall, without restrictions, take care of the religious and moral education of their children and wards according to their own convictions”.

Restoration of Lithuanian independence on 11th March 1990 provided opportunity for religious education. *The Republic of Lithuania Law on Education* (Article 31) states the right to religion education. It is stated herein “at a formal education schools of

Lithuania *Religion* is an optional part of moral education [...] a learner in a school that implements primary, basic and secondary curricula has the right at the age of 14 to choose one of the following subjects of compulsory moral education: religious education (of a recognised traditional religious community or association) or ethics”.

The obvious importance of religious education, the substance in the education system of the country and legal status is justified in the documents of Catholic Church (Declaration on Christian Education *Gravissimum Educationis*, October 28th, 1965; Apostolic Exhortation *Catechesi tradendae* of Pope John Paul II, October 16th, 1979; Exhortation of Pope John Paul II for religious education in school (1991), Encyclical Letter of Pope Benedict XVI, *Caritas in Veritate*, 2009).

One of the most important legal documents associated with the right to teach Catholic religion in a school in Lithuania is *Agreement between the Holy See and the Republic of Lithuania on Cooperation in Education and Culture* (document was signed in 1927 and updated in 2000), which states that “[...] The Republic of Lithuania, upholding the principle of freedom of religion and acknowledging the natural right of parents to provide their children with religious education, shall create the same conditions for teaching the Catholic religion in all State and municipal schools of general education as for teaching other curriculum subjects” (Article 1) (*Agreement between the Holy See and the Republic of Lithuania on Cooperation in Education and Culture*, 2000).

According to the documents given hereinabove and arguments stated therein it maybe affirmed that nowadays scientists should consider the issues of education of religiosity (Jovaiša, 2002; Aramavičiūtė, 1998; Tijūnėlienė, 2009; etc.).

Study of Catholic religiosity is particularly relevant while implementing and updating *general secondary education programs* (2011), which were created after the restoration of Lithuanian independence (1991). *Catholic religious education program*, in particular, requires to carry out a research due to several reasons such as changed political, socio-cultural context, necessity to improve quality of teachers due to the fact that training of teachers of Catholic religion in Lithuania has been not adequate for many years. It is likely that results of the research of Catholic religiosity will be a significant help to improve this process.

Catholic religiosity is a multidimensional and complex phenomenon, which is influenced by many factors (Šalkauskis, 1991; Jovaiša, 2005;

Aramavičiūtė, 1998, etc.). Education attests spontaneous as well as intentional and planned influence of socio-cultural environment on a person. Therefore, school is an important factor of education of religiosity in addition to other socio-cultural factors (family, Church, communities of congregation, peers), media (radio, television) and other factors (Walesa, 2005). Education of religiosity has a defined target in each category of education (pre-school, basic, high school). Therefore, the individual has an opportunity to express his beliefs or behavior and take an appropriate action. There is a great importance to study on theoretical and empirical extent how to educate Catholic religiosity in early youth. Therefore, this age period is particularly important in education of religiosity (Walesa, 2005, Fowler, 1991; Rydz, 2011, etc.). Young people of this age group are “experienced individuals, active participants in evangelization and creators of innovations in society [...] many of them feel strong and impetuous aspiration of solidarity, social commitment, moreover, the desire for religious experience”. Therefore, “there is a must to understand light and dark sides of status of adolescents, which are expressed in a particular way in different regions and in different spheres of life” (General *Directory for Catechesis*, 182, 591).

It is important to emphasize that education of Catholic religiosity on the aspect of the education content is a process that focuses on the personality, constantly growing through the internalization of values (Sovernigo, 2002; Aramavičiūtė 1998; Jovaiša 2005, etc.). Therefore, search for the solution of issues on education of Catholic religiosity in early youth on the aspect of the content would encourage focusing on *practices of Catholic popular piety*, educational possibilities of the musical expression: “song, as a natural expression of each nation’s soul, is essential for popular piety. Efforts to maintain the heritage of traditional songs have to be combined with the biblical and ecclesiastical understanding” (*Directory on Popular Piety and the Liturgy*, 2003, 1).

Therefore, it might be stated that nowadays there exists a relevant problem in educology: education of Catholic religiosity in early youth through practices of popular piety requires effective theoretical and empirical solutions. Relevance of the problem is caused by social aspects as today's society requires new educational purposes, changed political, socio-cultural conditions, a modern system of educational institutions and changes of their functioning.

Along with legal documents of the European Union and the Republic of Lithuania, the Catholic Church documents, principles of religion and religious education are based on recent worldwide developed scientific research in different fields. In scientific research of Lithuanian and foreign scientists the problem is studied on different aspects of theology, philosophy, psychology, sociology, educology, etc. Scholars of **theology** reveal the fundamental issues of the Christian religion such as the concept of religion, the essence of God, the nature and substance of religious faith, Church teaching and the Sacraments, religious doctrine, worship, liturgy, theology, the Church social teaching, moral theology, marriage and family, etc¹. Studies in **philosophy** explain issues of Existence, God, ontological foundation of human existence, interpret links between religion and knowledge, reality and transcendence, knowledge and belief, study issues on religious consciousness, etc². **Psychological** research reveals conception of religion and religiosity as a relationship of individual with God, considers structure of religiosity, analyzes personal religious evolution, evolution of faith in the process of individual development and structural questions, the religious impact on personal development, aspects of transcendental experiences, religious needs, actualization, motivation, interpretations of forms of religious life, etc³.

¹ Aurelijus Augustinas, 1998; Thomas Aquinas, 1998; Encyclical letters: Pope Paul VI, 1968; Pope John Paul II, 1979; 1981; 1993; 1994; 1995; Benediktas XVI, 2006; 2009; 2010; Tullio Altan, Massenzio, 1988; Muratori, 1990; Martini, 1997; Wojtyła, 1997; Aime, Operti, 1999; Ubbiali, 2001; Ratzinger, 2011; 2012; Leuzi, 2012; Moskal, 2012, Kierkegaard, 2011; Rahner, 2012; Vaičiūnas, 2006; Ramonas, 2006; Puzaras, 2007; etc.

² Anzenbacher, 1992; Wojtyła, 1994; 1997; Derrida, Vattimo, 2000; Velasco, 2003; Dziuba, 2008; Bowie, 2008; Sochoń, 2008; Drozdowicz, 2009; 2010; Zdybicka, 2006; Francis, 2008; Trenti, 1999; Jacopozzi, 1997; Maceina, 2000; Grigas, 1995; 2001; Kuzmickas, 2003; 2009; Karsavinas, 2009; Kavolis, 1995; etc.

³ Plužek, 1996; Jung, 1998; Allport, 1998; Erikson, 1968; Bloom, 1985; Frankl, 2007; Gielas, Głaz, 2009; Maslow, 2009; 2011; Chmielewski, 2001; Głaz, Szymolon, Tokarski, Krol, Jarosz, Jaworski, 2006; Walesa, 2006; Jarosz, 2003; Nowak, 2005; Trimakas, 1998; 1999; 2002; 2003; Paškus, 1990; 1992; 1998; 2002; 2007; 2009; Bieliauskaitė, 1999; Selmistraitienė, 1999; Žukauskienė, 1998; etc.

Study in **sociology and social psychology** explains issues⁴ of religious identity, choice of confession, religious practice, religious attitudes and beliefs, religious community and family. There is a number of scientific study in **education science**, which analyze issues associated with religion and other ones related to religiosity such as education and spiritual maturity of personality, considers the concept of the spiritual search, the concept of catechesis; assumptions and factors of religious education, etc⁵. Issues of religious education are empirically solved in the dissertations of education science of Lithuanian scientists: A. Stasiulevičiūtė, 2009; D. Verbylaitė, 2006; I. Balčiūnienė, 2007; K. Ralys, 2009; I. Ratnikaitė, 2011; V. Juškienė, 2009; G. Rugevičiūtė, 2012; S. Matakaitė, 2012; etc. In sociological study of J. Laurinavičiūtė (2006) there are analyzed types of religiosity and their links to education and self-assessment, G. Kvieskienė (2003) analyzed relationship between religiosity and sociality. Ž. Advilionienė (2000; 2005; 2006) studied phenomenon of religijon identity, she also analyzed characteristics of individual religiosity.

Dimensions of Catholic faith were discussed in study of A. Paškus (1992); K. Trimakas (1997; 2000; 2002) discussed on issues of religious experience and feelings; K. Paltanavičiūtė (2005) analyzed dichotomous relations of religiosity dimensions; characteristics and expressions of modern religiosity in Lithuania were analyzed in studies of J. Kuznecovienė (2004; 2005), A. Peškaitis, D. Glodenis (2000), etc. Religion and expressions of religiosity are covered in ethnological studies of S. Yla, 1978; G. Beresnevičius, 1998; J. Balčius, 2005; A. Motuzas, 2005; R. Vasiliauskas, 2006; etc. In Lithuania research on popular piety on aspects of origin, music, ritual are completed by

⁴ Luckmann, 1996; 2007; Durkheim, 1999; Gramsci, 1997; Berger, Luckmann, 1999; Possenti, 2005; Tomka, Zulehner, 2000; Libiszowska-Żółtkowska, 2008; Bajon, 1999; Anusiewicz, 2000; Dolto, 2006; Nowosielski, 2008; Sučkova, 2009; Vaitekūnas, Raudeliūnienė, 2006; Advilionienė, 2005; Matakaitė, 2003; Briliūtė, 2005; etc.

⁵ Curro, Dimonte, 2006; Trenti, 1999; 2000; 2003; Kustra, 2003; Bucher, 2005; Fialkowski, 2010; Makosa, 2009; Nowosielski, 2008; Rossiter, 2005; Dziewiecki, 2010; Wysocka, 2010; Toriello, 2001; Rogowski, 1997; 1999; 2002; Šalkauskis, 1991; 1992; 1998; Jovaiša, 2002; 2003; 2005; 2008; 2009; Bitinas, 2000; 2004; Tijūnėlienė, 2003; 2009; Aramavičiūtė, 1998; 2005; Martišauskienė, 2004; 2008; etc.

A. Ragaišis (1906), J. Totoraitis (1936), S. Yla (1950), J. Vaišnora (1958), A. Vyšniauskaitė (1993), B. Buračas (1994), V. Balčytytė-Dačinskienė (1997), G. Beresnevičius (1998), A. Motuzas, who completed the research on the topic and published in 1991–2013.

The analysis of scientific literature and the documents shows that nowadays both in Lithuania and all over the world relevance of religion and education of religiosity is increasing on practical socio-cultural as well as scientific aspects. Studies on phenomenon of religion and religiosity are mainly completed on theoretical aspects: philosophical, theological, educational, sociological, psychological, ethnological, however there is a lack of a specific empirical research on education of Catholic religiosity. Issues associated with Catholic religiosity and religious-ethnic musical cultural heritage are studied insufficiently, there is no study on education of religiosity through practices of popular piety.

Hereinabove considered theoretical and empirical conditions of the issues on education of Catholic religiosity in early youth through practices of popular piety suggest that the subject is complex, multidimensional, specific and not widely studied. Insufficiency of study on education of Catholic religiosity on aspect of education science is reasoned by the fact, that the concept of Catholic religiosity and the structural parameters are not defined; concept of practices of Catholic popular piety and forms of musical expression are not defined theoretically as well; lack of research instruments to measure adolescents' Catholic religiosity of and influence of practices on them.

This leads to formulation of the research issues: *what is the theoretical framework to define empirical characteristics of expression of Catholic religiosity and factors influencing the education? What diagnostic instrument can be used to study Catholic religiosity? How can practices of popular piety influence and, in which extent, on Catholic religiosity in early youth and how this influence can be improved?*

The object of the research – Catholic religiosity in early youth and its education through practices of popular piety.

The aim of the research – to justify positive influence of practices of popular piety on Catholic religiosity in early youth.

The hypothesis of the research – positive influence of practices of popular piety on development of Catholic religiosity in early youth is reasoned by:

- integration of the module “*Practices of popular piety*” into the curriculum of *Religion and Music*;
- promotion of knowledge of practices of popular piety and awareness of its religious substance;
- deepening significance of insights on spiritual-religious virtues, which are fostered by practices of popular piety;
- development of musical-religious expression, related to practices of popular piety.

The objectives of the research:

1. to reveal the concept of *Catholic religiosity*, clarify its structure and characteristics of expression;
2. to justify theoretically influence of *practices of popular piety* on education of Catholic religiosity in early youth;
3. to create a research methodology of development of Catholic religiosity in early youth;
4. to determine peculiarities of expression of Catholic religiosity in early youth;
5. to emphasize situation of education of Catholic religiosity through practices of popular piety in early youth;
6. to approve a positive impact of the educational project on practices of popular piety on development of Catholic religiosity in early youth.

The dissertation statements defended

1. Defining *Catholic religiosity* as personal, unique, voluntary and positive relationship of a person (person-subject) with God (Person-object), which is expressed in *psychical*, *socio-cultural* and *specific religious* spheres; to structural parameters of Catholic religiosity can be referred: religious consciousness, religious feelings, religious decisions (*psychical* sphere), belonging to the Catholic communities of believers, religious practice, religious morality (*socio-cultural* sphere), religious experience and forms of confession of faith (*specific religious* sphere).

2. Catholic religiosity in early youth is not mature enough. According to numerical values of indications and characteristics a great pro-

portion of research subjects refer to *average* and *poor* levels. The level of *socio-cultural* sphere is the poorest. The parameter of religious practice of the majority of subjects refers to a *poor* level along with religious consciousness in the *psychical* sphere. The level of characteristics of Catholic religiosity in early youth depends on demographic, socio-cultural, socio-religious factors.

3. *Practices of popular piety* are used not sufficiently in the education process of Catholic religiosity in early youth; gymnasiums do not apply integration of popular piety topics into the curriculum of such subjects as *Religion* and *Music*, pupils' knowledge about practices of popular piety and awareness of the religious substance is promoted also not sufficiently and musical-religious expression associated with practices of Catholic popular piety is developed poorly.

4. Integration of the module "*Practices of popular piety*" into the curriculum of such subjects as *Religion* and *Music*, promotion of cognitive practices of popular piety and awareness of the religious substance, deepening of insights on implication of moral-religious values through practices of popular piety, development of musical and religious expression related to the practices of popular piety provide a positive impact on development of Catholic religiosity in the early youth.

Theoretical and methodological basis of the research

Theoretical and methodological basis of the research is:

- *philosophy of idealism* (Platon, I. Kant, G. Hegel, V. Dilthey, F. Schleiermacher, etc.) considers personality as an incarnation of absolute spiritual element. Education aims at creation of such an educational environment that helps to reveal, flourish eternal, unchangeable ideas naturally existing in the soul of the learner. Mission of education is to reveal learner's spiritual powers, to develop conditions for dissemination and self-development of innate ideas, learner's self-realization, revelation and promotion of his spiritual powers (Bitinas, 2000);
- *ideas of neotomistic philosophy and pedagogy* (Aurelius Augustinus, Thomas Aquinas, J. Maritain, O. Villmann, R. Otto, etc.). The aim of education based on neotomistic philosophy is to help adopt moral and religious ideals, which enable a learner to get closer to the supreme goodness – God (L. Jovaiša);

- *Christianity basis of Christian Church* defined in the documents of Vatican II Council, the *Magisterium* of Catholic Church, encyclical letters and other elements which justify theological fundamental of education of Catholic religiosity;
- *ideas of Christian existentialism* which explain issues of human nature, his existential issues, ranging from faith to axiological decisions, open transcendent issues, emphasizing to search for meaning of life through different experiences, importance of emotional experiences through penetration into the personal spiritual depth (S. Kierkegaard, K. Jaspers, V. Frankl, etc.);
- *Catholic personalism* which defines ontological sense of personal authenticity, value and free will. Only being in a relationship with the divine a human can set free from the lower existence level and achieve the highest form of being – to become a personality, using freedom as a divine gift (Wojtyła, 1997);
- *humanistic psychology and pedagogy basis* claim that the process of education, focused on the learner's personality, enables to realize his powers naturally; consider personality as a holistic phenomenon in the process of the self-development; conception admitting importance of intellectual, emotional, potential of will, which help the learner to understand himself, to become a universal, balanced personality; A. Maslow's hierarchy of human needs, where strive of self-actualization and transcendental experiences are on the summit (A. H. Maslow, K. R. Rodgers), etc.;
- *philosophical ideas of music and religious art*, when music is perceived as a phenomenon of human's creativity and expression, which performs aesthetic, cognitive, moral, social, religious and other functions, which also might reveal real and transcendent reality and influence on human's personality (Meduševskij, 2001; Andrijauskas, 1990, 1995; Jackūnas, 2000, 2006, etc.);
- *coherence strategy of qualitative and quantitative studies*. Qualitative research allows to reveal a variety of opinions, attitudes and assessment; quantitative reveals population of opinions and estimation in the general set (Charles, 1999; Bitinas, 2006; Kardelis, 2002; Merkys, 1996; 1999; Rupšienė, 2007; Žydzūnaitė, 2007).
- *an educational project* perceived as an educational process based on a new idea and developed on the initiative of the researcher

and common effort of his and participants of the process. This enables to implement, assess and justify new pedagogical ideas. Its substance – to search for new elements of pedagogical situation or to develop practice-oriented scientific knowledge linked with innovative educational activities (Bitinas, 2006).

Research methods:

- *Analysis of scientific sources* carried out in order to reveal theoretical fundamentals of the research issues. There has been analysed philosophical, theological, educational, psychological, sociological, ethnological, musicological literature related to the research issues, publications in scientific journals and information on databases.
- *Analysis of documents applied in order to identify* assumptions of religion and religious education in legal and normative documents reglamented by the European Union, the Republic of Lithuania, the Vatican, the Catholic Church, documents of the Ministry of Education of Lithuania and general secondary education programs.
- *Anonymous questionnaire* applied to identify characteristics of 3rd grade pupils' Catholic religiosity in gymnasiums of Lithuania and factors affecting it, teachers of *Religion*; to collect data in order to reveal the situation of education of Catholic religiosity through practices of popular piety.
- *Content analysis* (Kardelis, 2002; Bitinas, 2003) applied to analyse and interpret pupils' answers. Responses were grouped, analysed according to the characteristics, identified their mode.
- *Triangulation research method* used to indicate research issues from several points in order to perceive thoroughly and in detail.
- *Educational project* (Bitinas, 2006; Merkys, 1999; Kardelis, 2002) applied to identify influence of practices of Catholic popular piety on improvement opportunities of Catholic religiosity in early youth.
- *Statistical analysis of the data*. Statistical analysis of quantitative research data was performed applying package version 17.0 of the statistical program SPSS for data processing (Statistical Package for the Social Sciences). The research data were analysed using the following methods:
 - *descriptive statistical methods*: calculated characteristics of variable position and dispersion (mean, median, stan-

dard deviations, errors) in order to indicate variable and their characteristics;

- *mode analysis*: calculated mode of variable in order to indicate the most and the least frequent iterative characteristics of a data set;
- *normality test*: interval variable distribution according to normal distribution: similarity of characteristics' distribution to normal distribution was assessed visually (graphically) and using the *Kolmogorov-Smirnov criterion*;
- *statistical hypothesis testing methods*: *Student's t test* was used in order to compare mean of characteristics of two independent groups, when characteristics was normally distributed and non-parametric *Mann-Whitney test* was applied when distribution was not normal; parameters of dependent groups with statistically significant differences were assessed using two-sample *Student's test* when characteristics was normally distributed and *Wilkokson nonparametric test* was used when distribution was not normal; in order to compare mean of characteristics of three or more independent groups with normal distribution was used *One-Way ANOVA post-hoc test* and *Kruskal-Wallis test*, when distribution of characteristics was not normal; in order to compare proportion between groups was applied *Chi-square (χ^2) test*;
- *assessment methods of relationship between variable*: linear correlation analysis methods were used to identify relationship between quantitative characteristics. *Spearman correlation coefficient* calculated to identify relationship between interval/ordinal variable; to assess relationship between variable and some independent variable was used *multiple regression analysis*, applying the *Enter method* (independent variable entered into the model at a time) and *multivariate analysis of variante*;
- results were considered statistically significant if probability of error was $p \leq 0,05$ at 95 % of credibility (Čekanavičius, Murauskas, 2003; Kardelis, 2007; Bitinas, 2006; Pukėnas, 2009). Statistical data analysis was conducted under supervision of Elenai Bovina, the expert of mathematics and statistics.

Logical sequence of theoretical and empirical research of dissertation presented in *Figure 1*.

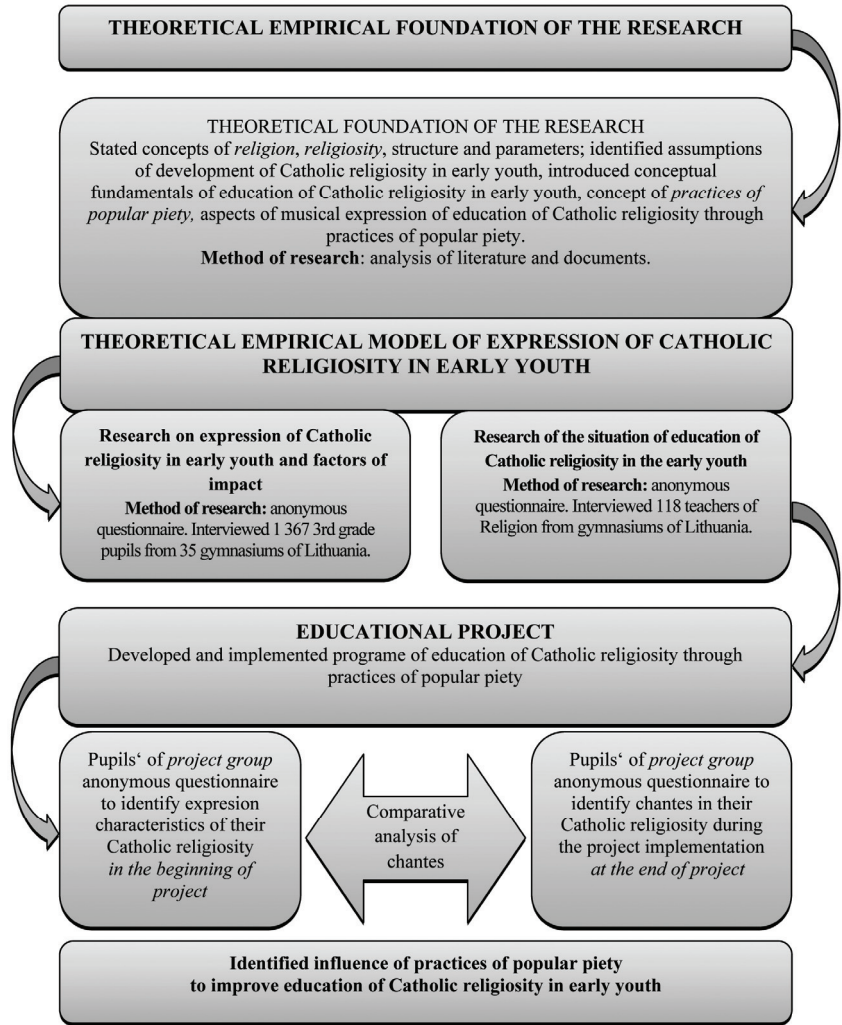

Figure 1. Logical sequence of the research

Scientific novelty of the research. There are emphasized theoretical aspects of: concept of Catholic religiosity, theoretical model of expression of Catholic religiosity in early youth which covers parameters and indicators of different spheres such as *psychical* (religious consciousness, religious decisions, religious feelings), *socio-cultural* (belonging to a community of believers, religious practice, religious morality) and *specific religiosity* (religious experience and forms of confession of faith); justified influence of practices of popular piety on Catholic religiosity in early youth, emphasized educational opportunities of practices of popular piety, revealed integration opportunities of curriculum of education of Catholic religiosity through forms of musical expression; developed assumptions for further research on education through practices of popular piety and forms of musical expression.

Practical significance of the research. On basis of theoretical model of Catholic religiosity there was developed methodology and research instruments, which can be applied in a research on Catholic religiosity in early youth; identified a level of Catholic religiosity in early youth, distinguished influencing factors, analysed substance of education of Catholic religiosity through practices of popular piety; data of the study might be useful to update *General secondary education programs*, to develop methodological recommendations and professional development programs for teachers of *Religion* and *Music*, to modify study programs of future teachers of *Religion* and catechists; developed a programme “*Catholic popular piety*” and tested as an educational project; this program can be used by gymnasium teachers, teachers of *Religion* and *Music*, lecturers of seminary; conclusions of the research will draw attention of scientists of education science and experts of education on issues education of religiosity in early youth, will indicate necessity to optimize process of religious education; purposeful and consequent integration of practices of Catholic popular piety and forms of musical expression into the process of education can help to develop pupils’ Catholic religiosity in early youth as well as other general spiritual dimensions of personality.

Structure of the study. The study consists of introduction, three chapters, conclusions, recommendations, reference (407 sources). The volume of study is 191 pages, 66 tables, 47 figures and 7 annexes.

REVIEW OF THE CONTENT

The first part of the dissertation “Theoretical fundamentals of education of Catholic religiosity in early youth” consists of four chapters.

In the first chapter “*Concept of Catholic religiosity*” religiosity is introduced as a complex (both real and transcendent reality) metatheoretical⁶ phenomenon and study field on aspects of interaction of different sciences such as philosophy, theology, anthropology, psychology, sociology, education, ethnology, musicology, etc. Religion and diversity of definitions of religiosity are emphasized on the etymological, structural, functional aspects: religion as a structure of relationship of a person (person-entity) with God (Person-object) on psychical, socio-religious, socio-cultural aspects; religiosity is generally perceived as influence of religion on person’s psyche and behavior as personal, unique, spontaneous and positive relationship of a human with God and structure of it covers person’s *psychical* (cognitive, emotive, conative levels), *socio-cultural* (behavior, performance) and *specific religious* (religious experience, forms of confession of faith) spheres and parameters.

In the second chapter “*Theoretical assumptions of development of Catholic religiosity in the early youth*” there are presented staged-structural concepts of evolution of personal religiosity, which identify fundamentals of religious-spiritual development in early youth (J. Fowler development of faith, R. Goldman understanding of religious language, D. Elkind thinking and religious identity, F. K. Oser and R. Gmunder cognitive structural conceptions of development of religious decisions). Cognitive concept of development of integral religiosity of religious psychologist Cz. Walesa (1998, 2005, 2008), is analysed in a much more extensive way. And on this basis structural parameters of personal religiosity of *psychical*, *socio-cultural*, *specific religious* spheres were distinguished and revealed theoretical aspects of changes in religiosity in early youth.

⁶ Metatheory [gr. *meta*... after, behind + *theory*] – theory, whose subject of study is another theory (*Tarptautinių žodžių žodynas*, 2008).

In the third chapter “*Conceptual fundamentals of education of Catholic religiosity in early youth*” presented a concept of education on aspects of education science, theology; emphasized psychological, psycho-pedagogical, socio-cultural aspects of religiosity, considered as a phenotypic and genotypic phenomenon, presented characteristics of authentic and mature religiosity, which is influenced by early youth, introduced a philosophical-methodological approach of Christian education, described basics of the curriculum of education of Catholic religiosity.

The fourth chapter is “*Practices of Catholic popular piety – a factor of education of Catholic religiosity*”. In the first subchapter “*Concept of practices of Catholic popular piety*” popular piety considered as a religious, socio-cultural-educational phenomenon. Revealed diversity of concepts of *popular piety* (it. *pietà popolare*) and introduced expression forms of *practices of popular piety* (it. *pietà popolare practice*). In the second subchapter “*Musical expression of education of Catholic religiosity through practices of popular piety*” explained a connection between of religion as a phenomenon, defined as a relationship between subject (human-personality) and object (God-Person, transcendent, *sacrum*) and religious music. Revealed peculiarities of musical expression forms of popular piety, emphasized educational aspects of religious music and singing influencing Catholic religiosity.

The second part of the dissertation “The research methodology of expression of Catholic religiosity and its education through practices of popular piety in early youth” consists of 4 chapters.

In the first chapter “*General research characteristics*” the logical sequence of the research is: 1. Analysis of philosophical, theological, psychological, sociological, education science, musicological literature and information on the database related to the issues of the research and created a *theoretical-empirical model* of expression of Catholic religiosity in early youth. 2. Created *methodology of diagnostic research* on expression of Catholic religiosity in early youth and factors influencing it; and education of Catholic religiosity through practices of popular piety in early youth. 3. Carried out a *diagnostic research* on expression of Catholic religiosity in the early youth and factors influencing it; and education of Catholic religiosity through practices of

popular piety in early youth. 4. Analysis of quantitative (statistical) and qualitative data of a diagnostic research. 5. Implemented an *educational project* of education of Catholic religiosity in early youth which emphasizes influencing opportunities of practices of popular piety on improvement of education of Catholic religiosity in early youth. 6. Carried out a second section of the research, which reveals *changes* in research target group's Catholic religiosity through the educational project. 7. Formulated *conclusions* of the research, created *recommendations* to improve education of Catholic religiosity in early youth.

The second chapter is "*The research methodology of expression of Catholic religiosity in early youth*". In the first subchapter "*Theoretical-empirical model of the research*" presented "*Theoretical-empirical model of expression of Catholic religiosity in early youth*" created by the author of the dissertation. Concept of development of integral religiosity of psychologist Cz. Walesa (Walesa, 2005, 2006) taken as a theoretical basis. The structure of the model defines religiosity as an integral, homogeneous, multi-dimensional phenomenon, consisting of particular aspects, which belong to different psychical-socio-cultural-religious spheres of personality. *Psychical* sphere contains such parameters as 1) religious awareness consciousness; 2) religious feelings; 3) religious decisions. *Socio-cultural* – 1) belonging to a community of believers; 2) religious practices; 3) religious morality. And *specific religious* contains such ones 1) religious experience and 2) forms of confession of faith. A model specifies indicators of parameters of the individual spheres of religiosity and empirical characteristics (Table 1).

In the chapter there are considered in detail adapted individual characteristics of parameters of structural spheres of religiosity, emphasized by Cz. Walesa, and set indicators and empirical indicators adequate to subject, aim and objectives of the research on expression of Catholic religiosity in the early youth.

Table 1. Theoretical-empirical model of expression of Catholic religiosity in early youth

<i>Spheres</i>	<i>Parameters</i>	<i>Indicators</i>	<i>Empirical characteristics</i>
PSYCHICAL SPHERE	RELIGIOUS CONSCIOUSNESS	Religious knowledge	Gain necessary religious knowledge in <i>Religion</i> classes
			Know practices of Catholic popular piety
		Religious awareness	Define concept of religion
			Describe a religious person
			Justify importance of religion to a person
		Perception meaning of religion	Justify personal meaning of religion, belief in God
			Perceive importance of religious music on person's religiosity
			Admit importance of religious music on personal cognitive-religious development
	RELIGIOUS FEELINGS	Variety of religious feelings and frequency	Experience positive emotions in religious practice
			Experience negative emotions in religious practice
		Emotional reflection of religious activities	Choose the subject of <i>Religion</i> encouraged by emotional motives
			Admit emotional importance of religious music to personal development
			Feel personal satisfaction by expression of religious music (singing)
		Religious beauty	Experience beauty of people and themselves through religious music
			Reveal beauty of God to themselves through religious music
			Enjoy splendor and beauty of religious rites through religious music
	RELIGIOUS DECISIONS	Religious decisions related to freedom of choice of religious substance	Choose voluntarily the subject of <i>Religion</i> in gymnasium
			Justify choice of the subject of Catholic religion by inner motives
			Justify choice of the subject of Catholic religion by exterior motives
		Religious decisions related to religious belief (personal and other people)	Can identify their religious belief
			According to significance identify position of the family having influence on adolescent's religious belief
			According to significance identify position of the school having influence on adolescent's religious belief
			According to significance identify an impact of an example of family's religious belief on personal religious beliefs
		Religious decisions	Admit opportunities of influence of religious music on personal development

		related to popular piety, religious music and singing	Admit importance of cognitive practices of Catholic popular piety to a modern adolescent
SOCIO-CULTURAL SPHERE	BELONGING TO COMMUNITY OF BELIEVERS	Christian initiation	Was baptised
			Received First Communion
			Received Confirmation
		Membership in the Catholic religious community	Are members of Catholic community
			Are members of church organizations
			Participate in other activities of the community
		Variety of communities of believers (family, Church, school, groups of popular piety)	Live in a religious family surrounding
			Practices of popular piety are sung in the family
			Admit significance of religious music to personal communicative development
	RELIGIOUS PRACTICE	Participation in religious practices in church and frequency	Attend to church
			Make a confession
			Pray
		Participation in other religious activities	Sing songs of popular piety
			Sing in the choir
SPECIFIC RELIGIOUS SPHERE	RELIGIOUS EXPERIENCE	Awareness of relationship between religious substance and religious experience	Know the Decalogue
			Identify their moral behavior according to good and evil moral principles and criteria
			Admit significant influence of religious music on personal moral development
	CONFESSION OF FAITH	Relationship between religious substance and everyday life and relevance of faith	Identify their personal religiosity
			Reflect on their religiosity by confessional faith, non-confessional faith and moral criteria
			Admit significant influence of religious music on personal development of religious self-expression
			Reflect their religiosity according to confessional faith
			Reflect their religiosity according to non-confessional faith
			Reflect importance of belief in God

Indicators of musical expression of popular piety in the model based on the model of the author (in the co-authorship with a scientific supervisor), who prepared it according to “*Theoretical-empirical model of musical expression of popular piety*”, which combined educational indicators of religious music, such as cognitive, specific religious of self-expression, moral, esthetic, communicative and sensuous-emotional as well as their empirical characteristics (Table 2).

Table 2. Theoretical-empirical model of expression of music of popular piety

<i>Indicators</i>	<i>Empirical characteristics</i>
Cognitive	Learn songs, get to know religious-church music
	Get to know traditions of Catholic faith
	Get knowledge about God
Specific religious of self-expression	Praise and worship God
	Pray through songs
	Perceive conviction of the Word of God
	Strengthen belief: music is the way towards God
Moral (kindness, honesty)	Stay in a kind surrounding
	Concentrate their mind and behaviour on kindness
	Develop love to neighbour, compassion, forgiveness, desire of good deeds
	Develop sanctity and virtue
Esthetic	Perceive, experience, value beauty of other people and themselves
	Enjoy splendor and beauty of religious rites
	Stay in a beautiful surrounding
	Reveal to themselves the beauty of God as source of perfection, absolute wisdom, spiritual light
Communicative	Feel united with the participants of religious rites
	Develop sense of community
	Break away from loneliness
Emotional-sensuous	Feel religious rites in a better way
	Feel enjoyment, relaxation, rest
	Feel presence of God
	Calm down, improve the mood
	Meditate
	Experience a spiritual elevation, bliss of the soul

In the second subchapter “*Instrument, sample and organization of the research*” the author presents a prepared quantitative instrument of the research on “*Catholic religiosity in early youth*”, which is based on specifications of parameters, indicators and characteristics distin-

quished in the theoretical-empirical model in the spheres of religiosity such as *psychological*, *socio-cultural* and *specific religious*. There is introduced characteristic of the research sample. 1 367 participants took part in the research (589 boys and 778 girls) randomly chosen from 35 gymnasiums of Lithuania, with a state language Lithuanian. There is also described organization of the research, when a method of an anonymous questionnaire was applied also online survey as a modern sociological method to receive information. Presented methods of statistical analysis of quantitative research data using the statistical data processing program SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) package version 17.0.

In the third chapter “*Research methodology of situation of education of Catholic religiosity through practices of popular piety*” analogically to pupils’ research there is presented the sequence of the research, considered a quantitative instrument, which is a questionnaire, prepared by the author, characteristic of sample, research organization. In order to identify the substance of education of Catholic religiosity through popular piety in early youth in gymnasiums of Lithuania there was applied research method such as anonymous questionnaire of teachers of *Religion*. 118 teachers of Religion teaching in 3rd grade of gymnasium within Lithuania participated in the research.

The fourth chapter is “*Methodology of an educational project of education of Catholic religiosity*” In the first subchapter “*Substance, aim, sample and organization of an educational project*” there are emphasized substance and aim of the educational project to justify influence of *practices of popular piety* to improve education of Catholic religiosity; specified main assumptions to improve education of Catholic religiosity in early youth: to integrate a module “*Practices of popular piety*” into the curriculum of subjects of *Religion* and *Music*; promotion of knowledge of practices of popular piety and awareness of substance; deepening of insights on spiritual-religious values developed through practices of popular piety; development of musical-religious expression related to Catholic popular piety. There is a description of the project organization in Klaipėda X gymnasium with project group, which was made up of third grade pupils who chose the subjects of *Religion* (moral education) and *Music* (art education) and voluntarily agreed to participate in the project program. The educational project included the following: 1. *Religion* classes; 2. *Music* classes; 3.

a musical-literature project “*Song to life and faith.*” The sample of the research was 25 pupils (12 girls and 13 boys). Duration of the educational project was three months (March-May, 2011). The educational project was implemented by the author of the dissertation and music teacher *X* of *Klaipeda X* gymnasium.

In the second subchapter “*Programe and implementation of the educational project*” there is presented a program of educational project prepared by the author of the dissertation “*Catholic popular piety*”, based on the conclusions of the theoretical part, the theoretical-empirical model of Catholic religiosity and results of the diagnostic test. As the basis of the programe was considered general secondary education program, the content of which was supplemented with new topics and teaching materials, enriched with forms of musical expression of popular piety. In the program of educational project there are presented methodological techniques to apply musical-religious activities (in *Music* and *Religion* classes), frequency and variety.

The third part of the dissertation “Results of the research on Catholic religiosity and its education through practices of popular piety in early youth” consists of three chapters.

In the first chapter “*Results of the diagnostic research on expression of Catholic religiosity*” presented data of the diagnostic research show that a general level of Catholic religiosity of the research target group is not high: according to the assessment criteria the level a great proportion of the target group is *average* and *poor*. Religiosity of *socio-cultural* sphere is the poorest. There is a diversity of distribution of religiosity levels on assessment aspects of parameters, indicators and empirical characteristics. In the first subchapter “*The level of psychical sphere*” indicators referring to parameters (religious consciousness, religious feelings, religious decisions) of the *psychical* sphere show of pupils’ Catholic religiosity and numerical value of empirical characteristics assessed in per cent; dependence on demographic (school and residence, sex), socio-cultural, socio-religious (religion, family, Christian initiation) factors. The results show that a great proportion of a target group refer to *average* (45.9 %) and *high* (28.8 %) levels. It was found out that the vast majority of the *high* level refer to the parameters of religious decisions (37.2 %), less – religious feelings

(28.0 %) and the least – religious consciousness (20.7 %). Levels of the parameters differ according to the indicators and characteristics. Level of religious consciousness of the majority of the target group is *average* (44.9 %) and *poor* (33.6 %). Assessed as *poor* level are such indicators “*Religious knowledge*” with characteristics “*Know practices of Catholic popular piety*” (62.3 %), “*Perception of meaning of religious substance*” with characteristics “*Describe a religious person*” (57.1 %), “*Perceive religious substance*” with characteristics “*Define concept of religion*” (49.1 %). Identified dependence of characteristics on demographic (school and residence, sex), socio-cultural, socio-religious (religious beliefs, family, Christian initiation) factors. Level of religious feelings of the majority of the target group is *average* (54.3 %) and *high* (28.0 %). Assessed as *high* level is the indicator “*Variety of religious feelings*” with characteristics “*Experience positive emotions in religious practice*” (40.9 %) and the indicator “*Emotional reflection of religious activities*” with characteristics “*Choose the subject of Religion encouraged by emotional motives*” (40.1 %). The results show that the target group of the research in their religious practice usually experience positive emotions such as joy, interest, love, surprise, sorrows. And negative emotions such as shame, anger, guilt, fear, anxiety are experienced the least. Level of religious decisions of the majority of the target group according to numerical value of indicators of the parameters and empirical characteristics is *average* (45.9 %) and *high* (23.09 %). Assessed as the *highest* the indicator “*Religious decisions related to freedom of choice of religious substance*”, the *poorest* – “*Religious decisions related to popular piety, religious music and singing*”. Revealed dependence of characteristics on demographic (school and residence, sex), socio-cultural, socio-religious (religion, family, Christian initiation) factors.

In the second subchapter “*Level of socio-cultural sphere*” presented numerical value of indicators of the parameters of the diagnostic research of *socio-cultural* sphere (relationship with the community of believers, religious practice, religious morality) of pupils’ Catholic religiosity and empirical characteristics assessed in per cent and dependence on demographic (school and residence, sex) factors. The results of the research reveal that level of a great proportion of a target group is *average* (77.8 %) and *poor* (27.2 %). Identified that a great majority of *poor* level refer to the parameters of religious practice (42.7 %). In this sphere levels of indi-

vidual parameters differ. *Poor* level of religiosity of the target group is shown in the indicator “*Participation in religious activities*” with characteristics “*Singing songs of popular piety*” (93.3 %) and “*Singing in choir*” (65.7 %).

In the third subchapter “*Level of specific religious sphere*” presented numerical value indicators of the parameters of the diagnostic research of *specific religious* sphere (religious experience, forms of confession of faith) of pupils’ Catholic religiosity and empirical characteristics assessed in per cent and dependence on demographic (school and residence, sex), socio-cultural, socio-religious (religion, family, Christian initiation) factors. Level of the parameters of this sphere with characteristics “*Religious experience*” and “*Forms of confession of faith*” is mainly *average* (66.5 %) and *poor* (24.2 %). The majority of the target group of *high* level refer to the parameter “*Forms of confession of faith*” (*believers gr.*), the indicator “*Relationship between religious substance and daily life and relevance of belief*” with characteristics “*Reflect importance of belief in God*” (52.7 %).

In the first chapter of the third part emphasized pupils’ opinion about religious music, impact of singing on education of Catholic religiosity, which reveals that this factor has an effect on the development of all parameters of pupils’ religiosity such as *psychical* (religious consciousness, religious feelings, religious decisions), *socio-cultural* (religious practice, religious morality, belonging to the community of believers) and *specific religious* to confess faith (religious experience). Most valued is a cognitive function of music; emotional experiences, emotional-sensual experience are at the lowest position.

There are revealed links between general religiosity, place of residence, sex, passed Confirmation, frequency of choice of the subject of *Religion*, religious beliefs, family model of religiosity and an impact of religious music. Religious beliefs ($\beta = 0.42$) and religious music ($\beta = 0.27$) affect pupils’ religiosity most. Family model of religiosity ($\beta = 0.07$) as well as duration of learning of the subject of *Religion* ($\beta = 0.06$) make a slight influence on pupils’ religiosity. Sex, place of residence and the sacrament of Confirmation had no significant impact on their general religiosity. Emphasized dependence of the individual variable on demographic, socio-cultural and socio-religious factors.

In the second chapter “*Results of the research situation of education of Catholic religiosity through practices of popular piety*” presented analysis of the results of the research data on education of Catholic religiosity through practices of popular piety shows that a cognitive level of teachers of religion on aspects of practices of popular piety and their musical expression is not high; teachers pay insufficient attention to practices of popular piety and their musical expression on *Religion* classes. Teachers evaluated their personal musical preparation by *poor* and *average*.

However, the data show that teachers’ valuable-emotional relationship with practices of popular piety and musical expression has a positive tendency. Most of the teachers in their classes *often* notice changes in pupils’ development of Catholic religiosity. In the psychical sphere of religiosity *very often* and *often* noticed significant changes in the parameter of “*Religious feelings*” and in *socio-cultural* sphere the parameter of “*Religious morality*”, the parameter “*Religious practice*” is the least expressed. The indicator “*Belief in God*” dominates among indicators of specific religion sphere. According to teachers opinion factors influencing on pupils’ Catholic religiosity are such as a personal teacher’s example; influence of family; internal motives of choice of *Religion* as a subject; practice of Catholic popular piety, musical pupils’ expression; location of the school (smaller administrative areas) and the diocese; application of methods of musical expression; positive attitude of school administration and a school community on education of religiosity.

In the third chapter “*Results of the educational project of education of Catholic religiosity*” presented changes in Catholic religiosity of the target group, which were revealed during the educational project, while comparing mean of assessment *project group* pupils’ Catholic religiosity of *psychical*, *socio-cultural*, *specific religious* spheres ($\bar{x}$) in the beginning of project and at the end of project (Table 3):

Table 3. $\bar{x}$ changes in spheres of *project gr.* pupils
Catholic religiosity ($N = 25$)

<i>Spheres</i>	<i>Period of project</i>	$\bar{x} \pm SN$	<i>Z (Wilcoxon test)</i>	<i>p</i>
<i>Psychical</i>	<i>Beginning of project</i>	38,00 $\pm$ 4,10	2,795	0,005
	<i>End of project</i>	42,56 $\pm$ 3,58		
<i>Social-cultural</i>	<i>Beginning of project</i>	26,93 $\pm$ 3,79	1,332	0,188
	<i>End of project</i>	28,94 $\pm$ 3,26		
<i>Specific religious</i>	<i>Beginning of project</i>	15,47 $\pm$ 2,67	1,117	0,264
	<i>End of project</i>	16,69 $\pm$ 3,22		

The results show that statistically important $\bar{x}$ difference is the most significant in *psychical* sphere ($p < 0,005$; difference is 4,56 point). Mean difference of the other two – *socio-cultural* and *specific religious* spheres is not statistically important, but the data show a positive tendency ($\bar{x}$ differences are 2.01 and 1.22 point).

There is also provided analysis of educational project data, which reveal statistical significance of changes in Catholic religiosity at the *end of project* between *project gr.* and *control gr.* (Table 4):

Table 4. $\bar{x}$ differences of spheres of Catholic religiosity between
project gr. and *control gr.* at the *end of project*

<i>Spheres</i>	<i>Group</i>	<i>N</i>	$\bar{x} \pm SN$	<i>Mann'o Whitney U</i>	<i>p</i>
<i>Psychical</i>	<i>project gr.</i>	25	42,56 $\pm$ 3,58	12,00	<0,001
	<i>control gr.</i>	24	35,80 $\pm$ 2,86		
<i>Social-cultural</i>	<i>project gr.</i>	25	28,94 $\pm$ 3,26	40,00	0,009
	<i>control gr.</i>	24	25,00 $\pm$ 3,69		
<i>Specific religious</i>	<i>project gr.</i>	25	16,69 $\pm$ 3,22	45,50	0,018
	<i>control gr.</i>	24	13,75 $\pm$ 3,08		

Identified results of $\bar{x}$ differences between *project gr.* and *control gr.* in all spheres of Catholic religiosity such as *psychical*, *socio-cultural* and *specific religious*. Results show that differences of *control gr.* are much lower. The most distinctive difference $\bar{x} \pm SD$ is in *psychical* sphere ($p < 0.001$, difference is 7.76 points). Less distinctive –

in *socio-cultural* sphere ($p < 0.009$; difference is 3.94 points) and the least of *specific religious* ($p < 0.018$, difference 2.04 points).

In the chapter considered data of the educational project suggest that application of strategies of education of Catholic religiosity through practices of popular piety, there were identified some statistically significant changes in expression of *project gr.* pupils' Catholic religiosity and a positive tendency in changes of all characteristics.

CONCLUSIONS

Theoretical and empirical results of the research on Catholic religious education in early youth through practices of popular piety are the assumptions that provide to make hereinafter conclusions of the dissertation.

1. Theoretical research

1.1. *Catholic religiosity* is analysed in a variety of sciences such as philosophy, theology, psychology, sociology, ethnology, education science, musicology, etc. and it is defined by general concepts of religion and religiosity. *Religion* is defined as a (entity-person) relationship of a person with God (the object-person), Transcendence, *Sacrum*; *religiosity* as a religious reflection in the mind, feelings and behavior. *Religiosity* is a personal, unique, spontaneous and positive relationship of a human with God, expressed through practice, mental status and actions. Catholic religiosity – realized substance of Catholic religion.

1.2. Catholic religiosity as a relationship of a human with God includes a person's *psychical*, *socio-cultural*, *specific religious* spheres, expressed through parameters such as religious consciousness, religious feelings, religious decisions (*psychical* sphere); belonging to the Catholic community of believers, religious practice, religious morality (*socio-cultural* sphere), religious experience, forms of confession of faith (*specific religious* sphere).

1.3. Concept of education of Catholic religiosity is based on the paradigm of Christian education, where education is interpreted as an educational activity based on Christian principles and preparing a person to live by the Gospel rules. Education of Catholic religiosity is perceived as a multi-category that includes aspects of person's *psychi-*

cal, socio-cultural and specific religious development as well as a targeted formation of the relationship of individual-subject with the subject of religion – God.

1.4. A process of education of Catholic religiosity in early youth is addressed to a personality who is constantly growing, following the inherent religious need through internalization of religious substance. During the educational process there are revealed such interventional factors significant to person's education of religiosity such as educational values (content), educational experience, leading the education of (individual or group), educational communication, educational techniques and social environmental factors. *Catholic practices of popular piety* is an expression form of education of Catholic religiosity and a factor of development.

1.5. *Practices of popular piety* are perceived as a variety of expressions of private or social liturgical religious practices, which in the context of Catholic faith are expressed not on aspects of the liturgy (although closely associated with it) but as distinctive cultural aspects of a nation or a separate ethnic group. It is a syncretic *religious-musical activity* of a human, linking oral and musical-singing expressions; a formation of religious consciousness, feelings and behavior expressed through the activity.

1.6. It is admitted influence of *singing* on person's religiosity. A song becomes a religious educator as it takes part in a religious action in a liturgical or non-liturgical way, strengthening, intensifying relationship with God, therefore developing person's religiosity on *psychical, socio-cultural and specific religious* aspects.

2. Empirical research

2.1. Results of data analysis of the diagnostic research reveal that level of expression of Catholic religiosity is not high in early youth; as according to the criteria of assessment, a large proportion of the research target group are referred to *average* and *poor* levels. Levels of religiosity differ on aspects of the individual components.

2.1.1. Results of the research of parameters of *psychical* sphere such as religious consciousness, religious feelings and religious decisions reveal that a great proportion refer to *average* (45.9 %) and *high* (28.8%) levels. It was found out that the majority of the target group of the *high* level refer to the parameter of religious decisions (37.2 %),

less – religious feelings (28.0 %) and the least – religious consciousness (20.7 %). Levels differ according to numerical value of indicators and characteristics of the parameters.

2.1.2. Results of the research of parameters of *socio-cultural* sphere such as belonging to the community of believers, religious practice, religious morality reveal that the majority of the research target group refer to *average* (77.8 %) and *poor* (27.2 %) levels. It was emphasized that majority of the target group of *poor* level refer to parameter of religious practice (42.7 %). In this sphere levels of individual parameters differ.

2.1.3. Parameters of *specific religious* sphere such as religious experience and forms of confession of faith refer to *average* (66.5 %) and *poor* (24.2 %) levels. The majority of the target group of *high* level refer to the characteristics “*Reflect importance of belief in God*” (52.7 %) of the indicator “*Relationship between religious substance and everyday life and relevance of religious faith*” of the parameter “*Forms of confession of faith*” (believers gr.). Less refer to the characteristics “*Identify their personal religiosity*” (41.2 %) of the indicator “*Awareness of relationship between religious substance and religious experience*” (believers gr.) of the parameter “*Religious experience*”.

2.1.4. Diagnostic research reveals dependence of indicators and characteristics of Catholic religiosity on demographic, socio-cultural, socio-religious factors of the research target group; emphasized links among religiosity, sex, place of residence, the sacrament of Confirmation, frequency choice of a subject of *Religion*, religious beliefs, a model of family religiosity and an impact of religious music. The target group of the research varied in such a way: a higher level of Catholic religiosity had girls in comparison with boys, from smaller residential areas (towns, villages) compared with cities and regional centers; referred themselves according to their beliefs (believers gr.). It was found out that pupils’ religiosity is mostly influenced by religious beliefs ($\beta = 0.42$) and religious music ($\beta = 0.27$). A model of family religiosity also has an impact ($\beta = 0.07$) and duration of learning of *Religion* as a school subject ($\beta = 0.06$).

2.2. Results of data analysis of the research of situation of education of Catholic religiosity through practices of popular piety in early youth reveal the following:

- A cognitive level of teachers of religion on aspects of practices of popular piety and their musical expression is not high; teachers pay insufficient attention to practices of popular piety and their musical expression in the *Religion* classes. Teachers evaluated their personal musical preparation by *poor* and *average*.
- Teachers' valuable-emotional relationship with practices of popular piety and musical expression has a positive tendency. Most of the teachers admit significance of practices of popular piety to education of pupils' religiosity. It was specified a positive attitude of teachers on application of music and singing in the *Religion* classes.
- Factors influencing pupils' Catholic religiosity are such as a teacher's personal example; influence of family; internal motives of choice of *Religion* as a school subject; practices of Catholic popular piety, musical pupils' expression; location of the school (smaller administrative areas) and the diocese; application of methods of musical expression; positive attitude of school administration and a school community on education of religiosity.

3. Data of the diagnostic research confirmed the assumption that practices of popular piety and their musical expression can influence on Catholic religiosity in early youth. During the educational project using strategies of education of Catholic religiosity through practices of popular piety there were identified some statistically significant changes in expression of project gr pupils' Catholic religiosity and a positive tendency of changes of all characteristics. This confirms the hypothesis of the research that: integration of a module "*Practices of popular piety*" in the curriculum of subjects of *Religion* and *Music* in the 3rd grade of gymnasium in order to promote knowledge of practices of popular piety and awareness of religious substance, to deepen insights on spiritual-religious values and develop pupils' musical-religious expression related to practices of popular piety enables to appear conditions to develop effectively pupils' Catholic religiosity in early youth.

4. Positive tendency of changes in parameters of pupils' Catholic religiosity of such spheres as *psychical* (religious consciousness, religious feelings, religious decisions), *socio-cultural* (belonging to the community

of believers, religious practice, religious morality) and *specific religious* (religious experience and forms of confession of faith) during the educational project show efficiency of selected strategic assumptions of Catholic education through practices of popular piety.

Approbation of the research results

Publications of the topic of the thesis in referenced periodicals:

1. Stumbra, S. (2009). Folk Catholic devotional practices as an educational phenomenon. *Tiltai. Priedas: mokslo darbai. Sie-lovados, kultūros ir mokslo sankirtos*, Nr. 40, p. 172–183. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
2. Stumbra, S. (2010). Sacred music as an element of education of Catholic religiosity. *Tiltai. Priedas: mokslo darbai. Krikščioniškojo dvasingumo ugdymas*, Nr. 41, p. 114–127. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
3. Stumbra, S. (2011). The problem of modernity and tradition in funeral chanting tradition in Samogitia. *Res Humanitariae*, t. IX, p. 65–85. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
4. Stumbra, S., Jareckaitė, S. (2011). The practice of Catholic folk piety as the expression of the dimension of national-religious identity. *Tiltai*, 2011, Nr. 3, p. 57–71. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
5. Stumbra, S. (2012). Folk piety as a component of national-religious identity in the process of education of religiosity. *Pedagogika*, t. 107, p. 61–65. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
6. Stumbra, S. (2012). The features of expression of Catholic religiosity in early youth. *Soter*, 1392-7450, Nr. 43 (71), p. 113–134. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
7. Stumbra, S., Jareckaitė, S. (2013). Catholic religious education in early youth through the musical expression of popular piety. *Soter*, 1392-7450, Nr. 46 (74), p. 109–128. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Approbation of the dissertation statements:

Presentations on the topic of thesis given by the author of dissertation at international research conferences:

1. Stumbra, S. (2009). Practices of Catholic popular piety as an educational phenomenon. Scientific-methodical conference "Ideas and ways of music expression". Conference organiser: Department of Music Theory and History and Institute of Musicology, Klaipėda University. Klaipėda: Klaipėda University, 29th April 2009.
2. Stumbra, S. (2010). Musica sacra as a soul healing element. Conference: "Creative methods in rehabilitation". Klaipėda: Klaipėda University, 22nd October 2010.
3. Stumbra, S. (2010). The problem of modernity and tradition in funeral chanditing. Conference "Tradition and modernity: harmony, oppositions and prospects for development". Klaipėda: Klaipėda University, 11–12th November 2010.
4. Stumbra, S. (2011). The practice of Catholic folk piety as the expression of the dimension of national-religious identity. Conference "Civil identity of personality as a connecting link between members of society". Klaipėda: Klaipėda University, 15th April 2011.
5. Stumbra, S. (2011). Some regional aspects of expression of Catholic popular piety in Lithuania Conference "Regionality in past and present contexts of folklore" The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 20–21st October 2011.
6. Stumbra, S. (2012). Folk piety as a component of national-religious identity in the process of education of religiosity. Conference "Changes of national identity in the process of globalization". Vilnius: Lithuanian University of Educational Sciences, 25th May 2012.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Pastaruoju metu padidėjo užsienio ir Lietuvos mokslininkų dėmesys religijos, religingumo problematikai. Pripažįstama: svarbu rūpintis tuo, kad globalizacijos aprėpta visuomenė šiandien neprarastų tradicinės tautinės kultūros elementų, kad religija ir toliau išliktų reikšminga visuomeniniame, ypač jaunų žmonių, gyvenime, būtų veiksmi tiek tradicinės, tiek ir moderniosios visuomenės socialinėje, politinėje, kultūrinėje sferose (Ratzinger, Balthasar, Rahner, 2008; Libiszowska-Żoltkowska, 2007; Kreeft, 2011; Ricouer, 2001; Girmius, 2011; Kuzmikas, 2003; Jovaiša, 2009; ir kt.).

Religijos, religingumo tyrimus aktualizuoja prielaida, kad religija yra kiekvieno žmogaus prigimtinė ir socialiai nulemta laisvo pasirinkimo teisė. Religijos laisvę, asmens tikėjimo išpažinimo laisvą apsisprendimą įtvirtina tarptautiniai ir Lietuvos Respublikos teisiniai dokumentai: *Pagrindinių Europos Sąjungos teisių chartija* (10 straipsnis), *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (26 straipsnis), *Lietuvos švietimo įstatymas* (31 straipsnis). Ypač aiškiai religinio ugdymo svarbą, jo turinį šalies švietimo sistemoje ir teisinį statusą grindžia Katalikų Bažnyčios dokumentai (Krikščioniškojo auklėjimo deklaracija *Gravissimum Educationis*, Popiežiaus Jono Pauliaus II Apaštališkasis paraginimas *Catechesi tradendae*, Popiežiaus Jono Pauliaus II paraginimas dėl religinio ugdymo mokykloje; Popiežiaus Benedikto XVI Enciklika *Caritas in veritate* ir kt.).

Vienas iš reikšmingų teisinių dokumentų, susietų su teise mokytį katalikų tikybos Lietuvos mokykloje, yra *Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje* (dokumentas pasirašytas 1927 m. ir atnaujintas 2000 m.), kuris teigia, kad: „[...] Lietuvos Respublika, vadovaudamasi religijos laisvės principu ir pripažindama prigimtinę tėvų teisę suteikti vaikams religinį auklėjimą, visose valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo įstaigose katalikų tikybos mokymui sudaro tokias pat sąlygas kaip ir kitų mokomųjų dalykų mokymui (1 straipsnis).

Remiantis nurodytais dokumentais ir išdėstytais juose teiginiais, pažymėtina, kad mokslininkų dėmesys šiandien turėtų būti atkreiptas į religingumo ugdymo problematiką (Jovaiša, 2002; Aramavičiūtė, 1998; Tijūnėlienė, 2009; ir kt.). Katalikiškojo religingumo tyrimas

ypač aktualus vykdant ir atnaujinant po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo (1990) sukurtas *Vidurinio ugdymo bendrąsias programas* (atnaujintos 2011). Vykdyti tyrimus ypač reikalauja *Katalikų tikybos mokymo programa* dėl keleto priežasčių: dėl pakitusių politinių, socio-kultūrinių aplinkybių; dėl pedagogų kokybės gerinimo, pripažįstant tai, jog katalikų tikybos mokytojų rengimas Lietuvoje ilgus metus buvo nutrūkęs. Tikėtina, kad katalikiškojo religingumo tyrimo rezultatai būtų ženkli pagalba gerinant šį procesą.

Katalikiškasis religingumas – daugiамatis ir kompleksinis reiškinys, kuriam įtaką daro daugelis veiksnių (Šalkauskis, 1991; Jovaiša, 2005; Aramavičiūtė, 1998; ir kt.). Ugdymas liudija socialinį-kultūrinį aplinkos poveikį asmeniui ne tik kaip spontanišką, bet ir kaip intencionalų, planuotą. Todėl mokykla čia tampa svarbiu religingumo ugdymo veiksmu šalia kitų sociokultūrinių (šeimos, Bažnyčios, tikinčių asmenų bendruomenių, bendraamžių), medių (radijo, televizijos) ir kt. veiksnių (Walesa, 2005). Kiekviename edukacijos lygmenyje (ikimokykliniame, pagrindiniame, gimnazijos) religinis ugdymas turi apibrėžtą tikslą. Čia individas turi galimybę reflektuoti savo įsitikinimus ar elgesį ir priimti atitinkamus sprendimus.

Ypač svarbu teoriniu ir empiriniu lygmenimis tirti, kaip ugdyti katalikiškąjį religingumą ankstyvojoje jaunystėje. Juolab kad šis amžiaus laikotarpis ugdant religingumą yra itin reikšmingas (Walesa, 2005; Fowler, 1991; Rydz, 2011; ir kt.). Šio amžiaus tarpsnio jaunuoliai yra „veiklūs subjektai, aktyvūs evangelizacijos dalyviai ir visuomenės atnaujinimo kūrėjai [...] daugelis jų jaučia stiprų ir audringą prasmės, solidarumo, socialinio įsipareigojimo, negana to, religinio patyrimo troškimą“. Todėl „privalu suvokti jaunimo būklės šviesiąsias ir tamsiąsias puses, konkrečiai atsiskleidžiančias įvairiuose regionuose bei įvairiose gyvenimo srityse“ (*Bendrasis katechezės vadovas*, 182, 591).

Į katalikiškojo religingumo ugdymą žiūrint ugdymo turinio aspektu, svarbu akcentuoti, kad ugdymas – tai procesas, orientuotas į nuolat augančią asmenybę per vertybių internalizaciją (Soveringno, 2002; Aramavičiūtė, 1998; Jovaiša, 2005; ir kt.). Todėl katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje ugdymo problemos sprendimo paieška jo turinio aspektu skatintų atkreipti dėmesį į *katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas*, jų muzikinės raiškos ugdomąsias galimybes: „giesmė, būdama kiekvienos tautos sielos natūrali išraiška, liaudiškajam pamaldumui yra labai reikšminga. Pastangas išlaikyti tradicinių

giesmių paveldą reikia derinti su bibliniu ir bažnytiniu supratimu“ (*Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas*, 2003, 1).

Taigi galima teigti, kad šiandien egzistuoja aktuali edukologijos mokslui problema: katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis, reikalaujantis efektyvių teorinių ir empirinių sprendimų. Praktinis problemos aktualumas grindžiamas ir socialiniu lygmeniu: šiandienos visuomenės formuojamais naujais ugdymo tikslais, pasikeitusiomis politinėmis-sociokultūrinėmis sąlygomis, nauja ugdymo institucijų sistema, jų funkcionavimo pokyčiais.

Be teisinių Europos Sąjungos, Lietuvos Respublikos, Katalikų Bažnyčios dokumentų, religijos ir religingumo ugdymo pamatai grindžiami pastaraisiais metais išplėtotais įvairių sričių pasaulio mokslininkų darbais. Problema tyrinėjama įvairiais aspektais: teologijos, filosofijos, psichologijos, sociologijos, edukologijos ir kt. užsienio bei Lietuvos mokslininkų darbuose. **Teologijos** mokslininkų veikaluose atskleidžiami pamatiniai krikščioniškosios religijos klausimai: religijos samprata, Dievo esmė, religinio tikėjimo prigimtis, esmė ir turinys, pristatomas Bažnyčios mokymas ir Sakramentai, religinė doktrina, kultas, liturgijos teologija, aptariamas socialinis Bažnyčios mokymas, moralinė teologija, santuoka bei šeima ir kt. (Jonas Paulius II, 1979; 1981; 1993; 1994; 1995; Benediktas XVI, 2006, 2009, 2012; Muratori, 1990; Martini, 1997; Wojtyła, 1997; Ratzinger, 2011; 2012; Moskal, 2012, Kierkegaard, 2011; Rahner, 2012; Vaičiūnas, 2006; Ramonas, 2006; Puzaras, 2007; ir kt.). **Filosofijos** tyrinėtojų darbuose grindžiami Būties, Dievo, žmogaus egzistencijos ontologiniai pamatai, aiškinamos religijos ir pažinimo, tikrovės ir transcendencijos, žinojimo ir tikėjimo sąsajos, nagrinėjami religinės sąmonės klausimai ir kt. (Anzenbacher, 1992; Wojtyła, 1994; 1997; Derrida, Vattimo, 2000; Velasco, 2003; Bowie, 2008; Sochoń, 2008; Drozdowicz, 2009; 2010; Zdybicka, 2006; Ziemiański, 2011; Francis, 2008; Jacopozzi, 1997; Maceina, 2000; Grigas, 1995; 2001; Kuzmickas, 2003; 2009; Karsavinas, 2009; Kavolis, 1995; ir kt.). **Psichologiniuose** veikaluose atskleidžiama religijos, religingumo kaip asmens ir Dievo santykio samprata, aptariama religingumo struktūra, analizuojami asmens religinės raidos, tikėjimo raidos asmenybės vystymosi procese ir jos struktūros klausimai, religinio poveikio asmenybės raidai, transcendentinių išgyvenimų, religinių poreikių, saviaktualizacijos, motyvacijos, religinio gyvenimo formų

interpretacijos ir kt. aspektai (Plužek, 1996; Frankl, 2007; Gielas, Głaz, 2009; Maslow, 2009; 2011; Chmielewski, 2001; Tokarski, Krol, Jarosz, Jaworski, 2006; Walesa, 2006; Jarosz, 2003; Nowak, 2005; Trimakas, 1998; 1999; 2002; 2003; Paškus, 1998; 2002; 2007; 2009; Biečiauskaitė, 1999; Selmistraitienė, 1999; Žukauskienė, 1998; ir kt.). **Sociologijos, socialinės psichologijos** mokslininkai tyrinėja religinio tapatumo, konfesinės priklausomybės, religinės praktikos, religinių nuostatų ir įsitikinimų, religinės bendruomenės, šeimos klausimus (Luckmann, 1996; 2007; Durkheim, 1999; Gramsci, 1997; Berger, Luckmann, 1999; Possenti, 2005; Tomka, Zulehner, 2000; Libiszowska-Żółtkowska, 2008; Nowosielski, 2008; Sučkova, 2009; Vaitekūnas, Raudeliūnienė, 2006; Advilonienė, 2005; Matakaitė, 2003; Briliūtė, 2005; ir kt.). Aptinkama **edukologijos** mokslininkų darbų, kuriuose analizuojamos su religija, religingumu susietos ir joms giminingos problemos: ugdymas ir dvasinė asmenybės branda; aptariamų dvasingumo sampratų paieškos, katechezės koncepcija; religinio ugdymo prielaidos, veiksniai ir kt. (Curro, Dimonte, 2006; Trenti, 2000; 2003; Kustra, 2003; Fialkowski, 2010; Makosa, 2009; Nowosielski, 2008; Rossiter, 2005; Wysocka, 2010; Toriello, 2001; Rogowski, 1999; 2002; Šalkauskis, 1991; 1992; 1998; Jovaiša, 2002; 2003; 2005; 2008; 2009; Bitinas, 2000; 2004; Tijūnėlienė, 2003; 2009; Aramavičiūtė, 1998; 2005; Martišauskienė, 2004; 2008; ir kt.).

Religinio ugdymo problemas sprendžiamos Lietuvos edukologijos mokslininkų disertaciniuose tyrimuose: A. Stasiulevičiūtė, 2009; D. Verbylaitė, 2006; I. Balčiūnienė, 2007; K. Ralys, 2009; I. Ratnikaitė, 2011; V. Juškienė, 2009; G. Rugevičiūtė, 2012; S. Matakaitė, 2012; ir kt. Sociologiniuose darbuose religingumo tipus ir jų sąsajas su išsilavinimu bei savęs vertinimu nagrinėjo J. Laurinavičiūtė (2006), religingumo ir bendruomeniškumo ryšį analizavo G. Kvieskienė (2003). Religingumo fenomeną tyrinėjo Ž. Advilionienė (2000; 2005; 2006), tyrusi religinį tapatumą, aptarusi individualaus religingumo bruožus.

Katalikiškojo tikėjimo dimensijas aptarė A. Paškus (1992); religinio patyrimo, išgyvenimų temą gvildeno K. Trimakas (1997; 2000; 2002); K. Paltanavičiūtė (2005) analizavo religingumo dimensijų dichotominius ryšius; šiuolaikinio religingumo ypatumus ir apraiškas Lietuvoje nagrinėjo J. Kuznecovienė (2004; 2005), A. Peškaitis, D. Glodenis (2000) ir kt. Religijos, religingumo apraiškos aprėpiamos ir etnologijos mokslininkų dar-

buose: S. Yla, 1978; G. Beresnevičius, 1998; Balčius, 2005; A. Motuzas, 2005; R. Vasilias, 2006; ir kt. Lietuvoje liaudiškojo pamaldumo tyrimai įvairiais aspektais – kilmės, muzikiniu, apeiginiu – plėtojami A. Ragaišio (1906), J. Totoraičio (1936), S. Ylos (1950), J. Vaišnoros (1958), A. Vyšniauskaitės (1993), B. Buračo (1994), V. Balčytytės-Dačinskienės (1997), G. Beresnevičiaus (1998), A. Motuzo, šia tema atliktus tyrimus paskelbusio 1991–2013 metais.

Mokslinės literatūros, dokumentų analizė rodo, kad šiandien tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje nemažėja religijos, taip pat ir religingumo ugdymo aktualumas tiek praktiniu socialiniu-kultūriniu, tiek ir moksliniu aspektais. Religijos, religingumo fenomenas tiriamas daugiausia teoriniu aspektu – filosofiniu, teologiniu, edukologiniu, sociologiniu, psichologiniu, etnologiniu, tačiau pasigendama konkrečių katalikiškojo religingumo ugdymo empirinių tyrimų. Nepakankamai išryškintos problemos, susijusios su katalikiškuoju religingumu, su religinės-etninės muzikinės kultūros paveldu, nėra darbų, analizuojančių religingumo ugdymą liaudiškojo pamaldumo praktikų aspektais. Katalikiškojo religingumo ugdymo tyrimų nepakankamumą edukologijos mokslo aspektu lemia katalikiškojo religingumo sampratos, jo struktūrinių parametų neapibrėžtumas; katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų sampratos bei jų muzikinės raiškos formų teorinis nepagrįstumas; nebuvimas mokslinio tyrimo instrumentų, kuriais būtų galima įvertinti ankstyvosios jaunystės amžiaus mokinių katalikiškąjį religingumą ir jam daromą liaudiškojo pamaldumo praktikų įtaką.

Tai leidžia suformuluoti šiam tyrimui keliamus probleminius klausimus: *kokiu teoriniu pagrindu reikia remtis, nustatant katalikiškojo religingumo raiškos empirinius požymius ir jo ugdymui įtaką darančius veiksnius? Kokiu diagnostiniu instrumentu galima ištirti katalikiškąjį religingumą? Kaip ir kokią įtaką katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje gali daryti liaudiškojo pamaldumo praktikos ir kiek šią įtaką galima pagerinti?*

Tyrimo objektas – katalikiškasis religingumas ankstyvojoje jaunystėje ir jo ugdymas liaudiškojo pamaldumo praktikomis.

Tyrimo tikslas – pagrįsti liaudiškojo pamaldumo praktikų teigiamą poveikį katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje.

Hipotezė – liaudiškojo pamaldumo praktikų teigiamą poveikį katalikiškojo religingumo brandai ankstyvojoje jaunystėje lemia:

- tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu „*Liaudiškojo pamaldumo praktikos*“;

- liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas;
- liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės įžvalgų gilinimas;
- muzikinės-religinės raiškos, susijusios su liaudiškojo pamaldumo praktikomis, plėtojimas.

Tyrimo uždaviniai:

1. atskleisti *katalikiškojo religingumo* sampratą, išgryninant jo struktūrą, raiškos požymius;
2. teoriškai pagrįsti *liaudiškojo pamaldumo praktikų* poveikio galimybes katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje ugdyti;
3. sukurti katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje tyrimo metodologiją;
4. nustatyti katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje ypatumus;
5. išryškinti katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis situaciją;
6. ugdomuoju projektu patvirtinti liaudiškojo pamaldumo praktikų teigiamą poveikį katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje brandai.

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Apibrėžiant katalikiškąjį religingumą kaip asmeninį, unikalų, savanorišką ir teigiamą žmogaus (asmens-subjekto) santykį su Dievu (Asmeniu-objektu), išreiškiamą *psichinėje, socialinėje-kultūrinėje* ir *specifinėje religinėje* srityse, katalikiškojo religingumo struktūriniams parametrams priskirtina: religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai (*psichinė* sritis); ryšys su katalikų tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė (*socialinė-kultūrinė* sritis); religinė patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos (*specifinė religinė* sritis).
2. Katalikiškasis religingumas ankstyvojoje jaunystėje nėra pakankamai brandus. Didžioji tiriamųjų dalis pagal jo raiškos rodiklius ir požymius priskirtina *vidutiniam* ir *žemam* lygmenims. Žemiausiai išreikštas *socialinės-kultūrinės* srities lygmuo. Šioje srityje didžiosios tiriamųjų dalies *žemu* lygmeniu vertintinas religinės praktikos para-

metras, *psichinėje* – religinio sąmoningumo. Katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje požymių raiškos lygmuo priklauso nuo demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtakos.

3. Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje procese nepakankamai vietos skiriama liaudiškojo pamaldumo praktikoms: gimnazijose netaikomas tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas liaudiškojo pamaldumo praktikų temomis, mažai skatinamas mokinių liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimas ir jų religinio turinio įsisąmoninimas, menkai plėtojama muzikinė-religinė raiška, susijusi su katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikomis.
4. Katalikų tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu „*Liaudiškojo pamaldumo praktikos*“, liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas, liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės išvalgų gilinimas, muzikinės-religinės raiškos, susijusios su liaudiškojo pamaldumo praktikomis, plėtojimas daro teigiamą įtaką katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje brandai.

Tyrimo teorinės ir metodologinės nuostatos

Darbas grindžiamas šiomis teorinėmis ir metodologinėmis nuostatomis:

- *idealizmo filosofija* (Platonas, I. Kantas, G. Hegelis, V. Diltėjus, F. Schleiermacheris ir kt.), asmenybę traktuojančia kaip absoliutaus dvasinio prado įsikūnijimą. Ugdymas – sukūrimas tokios ugdomosios aplinkos, kuri padeda atsiskleisti, suklestėti amžinoms, nekintančioms idėjoms, iš prigimties slypinčioms ugdytinio sieloje. Ugdymo paskirtis – atskleisti ugdytinio dvasines galias, sudaryti sąlygas įgimtų idėjų sklaidai, jų saviraidai, ugdytinio savirealizacijai, jo dvasinių galių atskleidimui ir skatinimui (Bitinas, 2000);
- *neotomistinės filosofijos ir pedagogikos idėjomis* (A. Augustinas, Tomas Akvinietis, Ž. Maritenas, O. Vilmanas ir kt.). Neotomizmo filosofija pagrįstas ugdymo tikslas – padėti perimti doros ir religijos idealus, padedančius ugdytiniui suartėti su aukščiausiuoju geriu – Dievu (L. Jovaiša);
- *Visuotinės Bažnyčios krikščioniškosiomis nuostatomis*, apibrėžtomis Vatikano II Susirinkimo dokumentuose, Katalikų Bažnyčios

Magisteriumo, popiežių enciklikose ir kt. nuostatomis, grindžiančiomis katalikiškojo religingumo ugdymo teologinius pamatus;

- *krikščioniškojo egzistencializmo idėjomis*, aiškinančiomis žmogaus prigimtį, egzistencinius jo buvimo pasaulyje klausimus, aprėpiančius tikėjimo ir aksiologinius apsisprendimus, atvirus Transcendencijai klausimus, akcentuojančiomis žmogaus prasmės paieškas įvairiuose išgyvenimuose, emocinių patirčių svarbą, įsiskverbiant į asmens dvasines gelmes (S. Kierkegardas, K. Jaspersas, V. Franklis ir kt.);
- *katalikiškąja personalizmo filosofija*, ontologine prasme grindžiančia asmens tikrumą, jo vertingumą ir laisvą valią. Tik santykyje su dieviškumu asmuo gali išsivaduoti iš žemesnio lygio egzistencijos ir pasiekti aukščiausią būties formą – tapti asmenybe, kuri naudoja si dieviškąją dovana – laisvę (Wojtyła, 1997);
- *humanistinės pedagogikos ir psichologijos nuostatomis*, teigiančiomis, kad ugdymo procese, orientuotame į mokinio asmenybę, sudaromos sąlygos laisvai realizuoti savo galias; nagrinėjančiomis asmenybę kaip holistinį fenomeną jos saviraidos procese, koncepcija, teigiančia intelektualio, emocinio, valios potencialo svarbą, padedant ugdytiniui suvokti save, tapti visapusišku, harmoningai gyvenančiu žmogumi; A. Maslow asmens poreikių hierarchija, kurios viršūnėje yra saviaktualizacijos siekis, transcendentiniai išgyvenimai (A. H. Maslow, K. R. Rodžersas) ir kt.;
- *religinio meno, muzikos filosofijos idėjomis*, kai muzika suvokiama kaip žmogiškosios kūrybos ir raiškos fenomenas, atliekantis estetines, pažintines, dorovines, socialines, religines ir kitas funkcijas, galintis atskleisti realiąją ir transcendentinę tikrovę, veikti žmogaus asmenybę (Meduševskij, 2001; Andrijauskas, 1990, 1995; Jackūnas, 2000, 2006 ir kt.);
- *kokybinių ir kiekybinių tyrimų dermės strategija*. Kokybinis tyrimas leidžia atskleisti nuomonių, nuostatų, vertinimų įvairovę, kiekybinis – nuomonių, vertinimų paplitimą tiriamojoje populiacijoje (Charles, 1999; Bitinas, 2006; Kardelis, 2002; Merkys, 1996; 1999; Rupšienė, 2007; Žydzūnaitė, 2007).
- *ugdomuoju projektu*, suvokiamu kaip nauja idėja, pagrįstas ugdymo procesas, kuriamas tyrėjo iniciatyva, bendromis jo ir šio proceso dalyvių pastangomis. Jo esmė – naujų pedagoginės realybės elementų

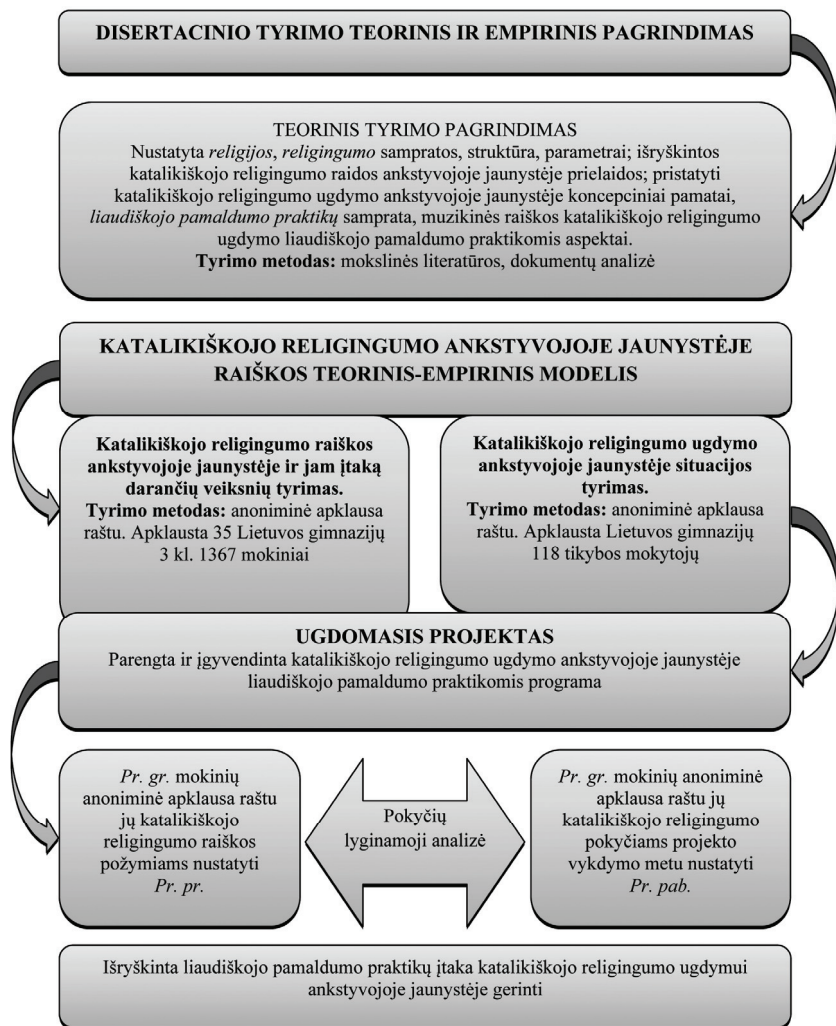
paieška ar kūrimas į praktiką orientuoto mokslinio pažinimo ir novatoriškos ugdomosios veiklos sankirtoje (Bitinas, 2006).

Tyrimo uždavinių sprendimo metodai:

- *Mokslinės literatūros analizė* atliekama siekiant atskleisti teorinius tiriamos problemos pagrindus. Analizuojama su problema susijusi filosofinė, teologinė, edukologinė, psichologinė, sociologinė, etnologinė, muzikologinė literatūra, publikacijos mokslo žurnaluose, informacija interneto duomenų bazėse.
- *Dokumentų analizė* taikoma identifikuojant religijos, religinio ugdymo prielaidas reglamentuojančiuose Europos Sąjungos, Lietuvos Respublikos, Vatikano, Katalikų Bažnyčios teisiniuose ir normatyviniuose dokumentuose, Lietuvos Respublikos švietimo dokumentuose, Vidurinio ugdymo bendrosiose programose.
- *Anoniminė apklausa raštu* vykdoma siekiant nustatyti Lietuvos gimnazijų 3 klasių mokinių katalikiškojo religingumo raiškos ypatumus bei jam įtaką turinčius veiksnius ir gimnazijų tikybos mokytojus, surenkant duomenis, liudijančius katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situaciją.
- *Turinio analizė* (angl. *content analysis*) (Kardelis, 2002; Bitinas, 2003) taikyta analizuojant ir interpretuojant mokinių atsakymų tekstų pavyzdžius. Atsakymai grupuojami, analizuojami pagal požymius, nustatomas jų dažnis.
- *Trianguliacijos tyrimo būdas*, analizuojantis tiriamą reiškinį iš kelių pozicijų, siekiant nuodugniau, išsamiau jį suvokti.
- *Ugdymo projektas* (Bitinas, 2006; Merkys, 1999; Kardelis, 2002) taikomas siekiant išryškinti katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje gerinimo galimybes.
- *Statistinė duomenų analizė*. Kiekybinio tyrimo duomenų statistinė analizė atliekama naudojant statistinių duomenų apdorojimo programos SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) paketo 17.0 versiją. Tyrimo duomenys analizuoti taikant šiuos metodus:
 - *aprašomosios statistikos metodai*: skaičiuotos kintamųjų padėties ir sklaidos charakteristikos (vidurkiai, medianos, standartiniai nuokrypiai, paklaidos), leidžiančios charakterizuoti kintamuosius ir jų požymių raišką;

- *dažnių analizė*: skaičiuoti kintamųjų dažniai, siekiant pastebėti dažniausiai ar rečiausiai pasikartojančias duomenų aibės savybes;
- *normališkumo tikrinimas*: intervalinių kintamųjų pasiskirstymas pagal normalųjį dėsnį: požymių pasiskirstymo panašumas į normalųjį vertintas vizualiai (grafiškai) ir naudojant *Kolmogorovo-Smirnov*o kriterijų;
- *statistinių hipotezių tikrinimo metodai*: siekiant palyginti dviejų nepriklausomų grupių požymių vidurkius naudotas *Studento t* kriterijus, kai požymiai pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį, ir neparametrinis *Mann-Whitney* kriterijus, kai pasiskirstymas neturėjo normaliojo skirstinio; priklausomų grupių parametru statistiškai reikšmingi skirtumai vertinti taikant *porinį Studento* kriterijų, kai požymiai pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį, ir neparametrinis *Wilks*o kriterijus, kai pasiskirstymas neturėjo normaliojo skirstinio; siekiant palyginti trijų ir daugiau nepriklausomų grupių požymių, turinčių normalųjį pasiskirstymą, vidurkius naudotas dispersinės analizės *One-Way ANOVA* kriterijus su *Post hoc* testu ir *Kruskal-Wallis* kriterijus, kai požymiai neturėjo normaliojo skirstinio; siekiant palyginti požymių proporcijas tarp grupių taikytas *Chi-kvadrato* (χ^2) kriterijus;
- *ryšių tarp kintamųjų įvertinimo metodai*: kiekybinių charakteristikų ryšiams nustatyti taikyti tiesinės koreliacinės analizės metodai. Intervalinių / ranginių dydžių tarpusavio ryšiams nustatyti apskaičiuotas *Spearmano* koreliacijos koeficientas; kintamojo priklausomybei nuo keleto nepriklausomų kintamųjų vertinti naudota *daugianarė regresinė analizė* (GLM) taikant *Enter* metodą (nepriklausomi kintamieji į modelį įvedami vienu metu) ir *daugiamatė dispersinė analizė*;
- rezultatai laikyti statistiškai reikšmingais, jei paklaidos tikimybės reikšmė buvo $p \leq 0,05$ esant 95 proc. patikimumui (Čekanavičius, Murauskas, 2003; Kardelis, 2007; Bitinas, 2006; Pukėnas, 2009). Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta vadovaujant matematikos ir statistikos specialistei Elenai Bovinai.

Disertacinio tyrimo teorinio ir empirinio tyrimo loginė seka pateikiama 1 pav.:

1 pav. Tyrimo loginė seka

Tyrimo mokslinis naujumas. Teoriniu aspektu išryškinta: *katalikiškojo religingumo* samprata, katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojo-

je jaunystėje teorinis modelis, apimantis *psichinės* (religinis sąmoningumas, religiniai sprendimai, religiniai jausmai), *sociokultūrinės* (ryšys su tikinčių asmenų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir *specifinio religingumo* (religinė patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos) sričių parametrus bei jų rodiklius; pagrįsta liaudiškojo pamaldumo praktikų įtaka katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje, išryškintos liaudiškojo pamaldumo praktikų ugdomosios galimybės, atskleistos katalikiškojo religingumo ugdymo turinio integravimo galimybės, taikant muzikinės raiškos formas; sudarytos prielaidos tolesniems ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir jų muzikinės raiškos formomis tyrinėjimams.

Tyrimo praktinis reikšmingumas. Katalikiškojo religingumo teorinio modelio pagrindu sukurta metodika ir tyrimo instrumentai, kuriuos galima taikyti tiriant ankstyvosios jaunystės amžiaus mokinių katalikiškąjį religingumą; nustatyti katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje lygmenys, išskirti jam įtaką darantys veiksniai bei katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacija; tyrimo duomenys gali būti naudingi atnaujinant *Vidurinio ugdymo bendrąsias programas*, rengiant metodines rekomendacijas ir tikybos bei muzikos pedagogų profesinės kvalifikacijos tobulinimo programas, koreguojant būsimų tikybos mokytojų, katechetų studijų programas; parengta ir ugdymu projektu patikrinta programa „*Katalikų liaudiškasis pamaldumas*“ gali naudotis gimnazijų mokytojai, tikybos bei muzikos dalykų pedagogai, kunigų seminarijų dėstytojai; tyrimo išvados atkreips edukologijos mokslininkų ir ugdymo praktikų dėmesį į religinio ugdymo ankstyvojoje jaunystėje problemas, išryškins religinio ugdymo proceso optimizavimo poreikį; kryptingas ir nuoseklus katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų ir jų muzikinės raiškos formų integravimas į ugdymo procesą gali padėti plėtoti ne tik mokinių katalikiškąjį religingumą ankstyvojoje jaunystėje, bet ir kitas bendrąsias asmenybės dvasines dimensijas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: įvadas, trys dalys, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas (407 šaltiniai). Darbo apimtis 191 puslapis, 66 lentelės, 47 paveikslai, 7 priedai.

TURINIO APŽVALGA

Pirmoji disertacijos dalis „Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje teoriniai pagrindai“ sudaryta iš 4 skyrių.

Pirmajame skyriuje „Katalikiškojo religingumo samprata“ religingumas pristatomas kaip sudėtingas (tiek realios, tiek transcendentinės)

nės tikrovės) metateorinis⁷ reiškinys, tiriamas įvairių mokslų – filosofijos, teologijos, antropologijos, psichologijos, sociologijos, edukologijos, etnologijos, muzikologijos ir kt. – sąveikos aspektais. Išryškinama religijos ir religingumo apibrėžčių įvairovė etimologiniu, struktūriniu, funkciniu aspektais: religijos, kaip žmogaus (asmuo-subjektas) santykio su Dievu (Asmuo-objektas) struktūra *psichiniu*, *socioreliginiu*, *sociokultūriniu* aspektais; religingumo, plačiąja prasme suprantamo kaip asmens psichikoje, elgsenoje pasireiškianti religijos įtaka, kaip asmeninis, unikalus, savanoriškas ir teigiamas žmogaus santykis su Dievu, savo struktūra aprėpiantis asmens psichinę (kognityvinis, emotyvinis, konatyvinis lygmenys), socialinę-kultūrinę (elgesys, veikla) ir specifinę religinę (religinę patirtis, tikėjimo išpažinimo formos) sritis ir parametrus.

Antrajame skyriuje „*Katalikiškojo religingumo raidos ankstyvojoje jaunystėje teorinės prielaidos*“ pristatomos asmens religingumo raidos stadijinio-struktūrinio pobūdžio koncepcijos, nustatančios religinės-dvasinės plėtros ankstyvojoje jaunystėje pagrindus (J. Fowlerio tikėjimo raidos, R. Goldmano religinės kalbos supratimo, D. Elkindo mąstymo ir religinio tapatumo, F. K. Oserio ir R. Gmunderio kognityvinės struktūrinės religinių sprendimų raidos koncepcijos). Plačiau analizuojama religijos psichologo Cz. Walesos kognityvinė integralaus religingumo raidos koncepcija (1998, 2005, 2008), kuria remiantis buvo išskirti asmens religingumo *psichinės*, *sociokultūrinės*, *specifinės religinės* sričių struktūriniai parametrai, atskleidžiami teoriniai religingumo pokyčių ankstyvojoje jaunystėje aspektai.

Trečiajame skyriuje „*Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje koncepciniai pamatai*“ pristatoma ugdymo samprata edukologijos, teologijos mokslų požiūriu; išryškinami religingumo, kaip fenotipinio ir genotipinio reiškinio psichologiniai, psichopedagoginiai, sociokultūriniai aspektai, pateikiami ankstyvosios jaunystės amžiaus tarpsnio lemiami autentiško ir brandaus religingumo požymiai; pateikiamos krikščioniškojo ugdymo filosofinės-metodologinės prieigos; apibūdinami katalikiškojo religingumo ugdymo turinio pagrindai.

Ketvirtojo skyriaus „*Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos – katalikiškojo religingumo ugdymo veiksnys*“ pirmajame poskyryje „*Liaudiš-*

⁷ Metateorija [gr. *meta...* po, už, per + *teorija*] – teorija, kurios tyrimo objektas yra kt. teorija (*Tarptautinių žodžių žodynas*, 2008).

kojo pamaldumo praktikų samprata“ atskleidžiama *liaudiškojo pamaldumo* (it. *pietà popolare*) sampratų įvairovė, pristatomos jo raiškos formos – *liaudiškojo pamaldumo praktikos* (it. *pietà popolare practice*) kaip religinis, sociokultūrinis-educacinis fenomenas. Antrajame poskyryje „*Muzikinė raiška katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis aspektu*“ aiškinama religijos fenomeno, apibrėžiamo kaip santykis tarp subjekto (žmogaus-asmens) bei objekto (Dievo-Asmens, transcendencijos, *sacrum*) ir religinės muzikos ryšys. Atskleidžiami liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos formų ypatumai, išryškinami religinės muzikos-giedojimo poveikio katalikiškajam religingumui ugdomieji aspektai.

Antroji disertacijos dalis „Katalikiškojo religingumo raiškos ir jo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis tyrimo metodologija“ sudaryta taip pat iš 4 skyrių.

Pirmajame skyriuje „Bendroji tyrimo charakteristika“ pateikiama tokia tyrimo loginė seka: 1. Filosofinės, teologinės, psichologinės, sociologinės, edukologinės, muzikologinės literatūros, interneto duomenų bazėse esanti su tiriamą problema susijusios informacijos analizė ir sukuriamas katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje *teorinis-empirinis modelis*. 2. Rengiama katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje ir jam įtaką darančių veiksnių bei katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos *diagnostinio tyrimo metodologija*. 3. Atliekamas katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raiškos, jam įtaką darančių veiksnių ir ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos *diagnostinis tyrimas*. 4. Atliekama diagnostinio tyrimo duomenų kiekybinė (statistinė) ir kokybinė analizė. 5. Vykdomas katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje *ugdymo projektas*, kuris išryškina liaudiškojo pamaldumo praktikų įtakos galimybes katalikiškojo religingumo ugdymui ankstyvojoje jaunystėje gerinti. 6. Atliekamas antrasis tyrimo pjūvis, kuris atskleidžia tiriamųjų ugdymo projektu katalikiškojo religingumo *pokyčius*. 7. Formuluojamos darbo *išvados*, rengiamos katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje tobulinimo *rekomendacijos*.

Antrojo skyriaus „Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje tyrimo metodologija“ pirmajame poskyryje „*Tyrimo teorinis-empirinis modelis*“ pristatomas „*Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje teorinis-empirinis modelis*“. Jo teoriniu pagrindu laikyta religijos psichologo Cz. Walesos integralaus religingumo raidos koncepcija (Walesa, 2005, 2006). Modelis ir jo struktūra atskleidžia religin-

gumą kaip integralų, homogeninį, daugiadimensį reiškinių, sudarytą iš konkrečių apraiškų, priklausančių įvairioms asmens psichinėms-socialinėms-kultūrinėms-religinėms sritims. *Psichinė* sritis apima parametrus: 1) religinis sąmoningumas; 2) religiniai jausmai; 3) religiniai sprendimai. *Socialinė-kultūrinė*: 1) ryšys su tikinčiųjų bendruomene; 2) religinė praktika; 3) religinė moralė. Ir *specifinė religinė*: 1) religinė patirtis; 2) tikėjimo išpažinimo formos. Modelis nužymi pavienių religingumo sričių parametru raiškos rodiklius ir empirinius požymius (1 lent.):

1 lentelė. Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje teorinis-empirinis modelis

Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Walesa, 2006, p. 13–50; Rydz, 2012, p. 30

<i>Sritis</i>	<i>Parametrai</i>	<i>Rodikliai</i>	<i>Empiriniai požymiai</i>
PSICHINĖ SRITIS	RELIGINIS SĄMONINGUMAS	Religinio turinio žinojimas	Įgyja religinių žinių tikybos dalyko pamokose Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas
		Religinio turinio supratimas	Apibrėžia religijos sampratą Apibūdina religingą žmogų Pagrindžia religijos svarbą žmogui
		Religinio turinio prasmės suvokimas	Pagrindžia religijos, tikėjimo į Dievą asmeninę prasmę Supranta religinės muzikos įtakos žmogaus religingumui svarbą Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniniam pažintiniam-religiniam ugdymuisi
	RELIGINIAI JAUSMAI	Religinių jausmų įvairovė ir jų dažnumas	Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus Religinio tikėjimo praktikoje patiria neigiamus jausmus
		Religinės veiklos emocinė refleksija	Pasirenka tikybos dalyką skatinamas emocinės krypties motyvų Pripažįsta religinės muzikos emocinę svarbą asmeniniam ugdymuisi Jaučia pasitenkinimą asmenine religine muzikine raiška (giedojimu)
		Religinio turinio grožis	Per religinę muziką patiria žmonių, savęs grožį Per religinę muziką sau atskleidžia Dievo grožį Per religinę muziką gėrisi religinių apeigų puošnumu, jų grožiu
	RELIGINIAI SPRENDIMAI	Religiniai sprendimai, susiję su religinio turinio laisvu pasirinkimu	Savanoriškai renkasi katalikų tikybos dalyko mokymąsi gimnazijoje Vidiniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą Išoriniais motyvais grindžia savo katalikų tikybos mokymosi pasirinkimą
		Religiniai sprendimai, susiję su religiniu tikėjimu (asmeniniu ir kitų žmonių)	Įvardija savo religinius įsitikinimus Pagal svarbą nužymi šeimos vietą, turinčią įtakos žmogaus religiniam tikėjimui Pagal svarbą nužymi mokyklos vietą, turinčią įtakos jauno žmogaus religiniam tikėjimui

			Pagal svarbą nužymi šeimos religinio tikėjimo pavyzdžio reikšmę asmeniniams religiniams įsitikinimams
		Religiniai sprendimai, susiję su liaudiškuoju pamaldumu, religine muzika, giedojimu	Pripažįsta religinės muzikos poveikio galimybes asmeniui ugdomumui
			Pripažįsta katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo svarbą šiuolaikiniam jaunam žmogui
SOCIALINĖ-KULTŪRINĖ SRITIS	RYŠYS SU TIKINČIŲJŲ BENDRUOMENE	Įkrikščioninimas	Yra pakrikštytas
			Yra priėmęs (-usi) Pirmąją Komuniją
		Yra priėmęs (-usi) Sutvirtinimo sakramentą	
		Priklausymas katalikų religinei bendruomenei	Priskiria save katalikų bendruomenei
			Priklauso bažnytiniai organizacijai
		Tikinčiųjų bendruomenių įvairovė (šeima, Bažnyčia, mokykla, liaudiškojo pamaldumo grupės)	Dalyvauja kitoje bendruomenės veikloje
			Gyvena tikinčiųjų šeimos narių aplinkoje
	Liaudiškojo pamaldumo praktikos giedamos šeimoje		
		Pripažįsta religinės muzikos svarbą asmeniui komunikatyviniame ugdomumui	
	RELIGINĖ PRAKTIKA	Dalyvavimas bažnytinėje religinėje praktikoje ir jo dažnumas	Lanko bažnyčią
			Eina išpažinties
		Dalyvavimas kitoje religinėje veikloje	Meldžiasi
			Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes
RELIGINĖ MORALĖ	Religinės moralės taisyklių žinojimas ir jų įsisąmoninimas	Gieda chore	
		Žino 10 Dievo įsakymų	
		Identifikuoja savo moralinį elgesį pagal moralinio gėrio ir blogio kriterijus ir principus	
		Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniui doriniam-moraliniam ugdomumui	
		Identifikuoja savo asmeninį religingumą	
SPECIFINĖ RELIGINĖ SRITIS	RELIGINĖ PATIRTIS	Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas	Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą, nekonfesinį tikėjimą ir moralinius kriterijus
			Pripažįsta religinės muzikos poveikio svarbą asmeniui religinės saviraiškos ugdomumui
	TIKĖJIMO IŠPAŽINIMAS	Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas	Reflektuoja savo religingumą pagal konfesinį tikėjimą
			Reflektuoja savo religingumą pagal nekonfesinį tikėjimą
			Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą

Skyriuje detaliai aptariamos tyrime adaptuojamų pavienių Cz. Walesos nužymėtų religingumo struktūrinių sričių ir jų parametrų charakteristikos ir nustatomi pasirinkto tyrimo objektui, tikslui ir uždaviniams adekvatūs katalikiškojo religingumo ankstyvojoje jaunystėje raiškos rodikliai bei empiriniai indikatoriai.

Liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos indikatoriai modelyje buvo pagrįsti autoriaus (bendraautorystė su darbo vadove) parengtu „*Liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos teoriniu-empiriniu modeliu*“, savo struktūra jungiančius religinės muzikos ugdomouosius rodiklius: pažintinius, specifinės religinės saviraiškos, dorovinius-moralinius, estetinius, komunikatyvinius ir jausminius-emocinius bei jų empirinius požymius (2 lent.):

2 lentelė. Liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos teorinis-empirinis modelis

<i>Rodikliai</i>	<i>Empiriniai požymiai</i>
Pažintiniai	Išmoksta giesmių, susipažįsta su religine-bažnytine muzika
	Susipažįsta su katalikiškojo tikėjimo tradicijomis
	Įgyja žinių apie Dievą
Specifinės religinės saviraiškos	Šlovina ir garbina Dievą
	Meldžiasi giesme
	Patiria Dievo Žodžio įtaigą
	Stiprina tikėjimą į Dievą: muzika – tai kelias Dievo link
Doroviniai-moraliniai (gėris, dora)	Tiesiog pabūna gėrio aplinkoje
	Savo mintis ir elgesį kreipia į gėrį
	Ugdosi meilę artimajam, atjautą, atlaidumą, gerų darbų troškimą
	Ugdosi šventumą ir dorą
Estetiniai	Supranta, išgyvena, vertinta žmonių, savęs grožį
	Gėrisi religinių apeigų puošnumu, jų grožiu
	Tiesiog pabūna grožio aplinkoje
	Atskleidžia sau Dievo grožį kaip tobulybės, absoliučios išminties, dvasinės šviesos šaltinį
Komunikatyviniai	Jaučia vienybę su religinių apeigų dalyviais
	Ugdosi bendruomeniškumo jausmą
	Atitrūksta nuo vieatvės
Emociniai-jausminiai	Geriau įsijaučia į religines apeigas
	Pajaučia malonumą, atsipalaidavimą, pailsi
	Pajaučia Dievo artumą
	Nusiramina, pagerina nuotaiką
	Medituoja
	Patiria dvasinį pakylėjimą, sielos palaimą

Antrajame poskyryje „*Tyrimo instrumentas, imtis, organizavimas*“ pristatoma tyrimo autoriaus parengto kiekybinio tyrimo instrumento „*Katalikiškasis religingumas ankstyvojoje jaunystėje*“, kuris paremtas teoriniame-empiriniame modelyje išskirtų katalikiškojo religingumo sričių – psichinės, socialinės-kultūrinės bei specifinės religinės – jų parametrų, raiškos rodiklių bei požymių lygmenimis, specifikacija. Pateikiama tyrimo imties charakteristika – tyrime dalyvavo 1 367 (589 vaikinai ir 778 merginos) tiriamieji iš atsitiktine tvarka tyrimui atrinktų 35 Lietuvos gimnazijų, kuriose mokoma lietuvių kalba, bei aprašomas tyrimo organizavimas, taikant anoniminės apklausos raštu metodą bei šiuolaikinį sociologinės informacijos gavimo būdą – internetinę apklausą. Pristatomi kiekybinio tyrimo duomenų statistinės analizės, atliekamos naudojant statistinių duomenų apdorojimo programą SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) paketo 17.0 versiją, metodai.

Trečiajame skyriuje „*Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo metodologija*“ analogiškai mokinių tyrimui pristatoma šio tyrimo seka, aptariamas taikytas autoriaus parengtas kiekybinio tyrimo instrumentas – klausimynas, imties charakteristika, tyrimo organizavimas. Siekiant nustatyti katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškuoju pamaldumu ankstyvojoje jaunystėje situaciją Lietuvos gimnazijose, taikytas tyrimo metodas – anoniminė tikybos mokytojų apklausa. Tyrime dalyvavo 118 gimnazijų trečios kl. tikybos mokytojų visos Lietuvos mastu.

Ketvirtojo skyriaus „*Katalikiškojo religingumo ugdymo projekto metodologija*“ pirmajame poskyryje „*Ugdymo projekto esmė, paskirtis, imtis, organizavimas*“ išryškinta ugdymo projekto esmė ir tikslas: pagrįsti liaudiškojo pamaldumo praktikų įtaką katalikiškojo religingumo ugdymui ankstyvojoje jaunystėje gerinti; nužymimos pagrindinės katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje gerinimo prielaidos: tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas modulių „*Liaudiškojo pamaldumo praktikos*“; liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų turinio įsisąmoninimo skatinimas; liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės išvalgų gilinimas; muzikinės-religinės raiškos, susietos su katalikų liaudiškuoju pamaldumu, plėtojimas. Aprašomas ugdymo projekto organizavimas Klaipėdos X gimnazijoje su projektine grupe, kuri buvo sudaryta iš trečios klasės mokinių, pasirinkusių tiky-

bos (dorinis ugdymas) ir muzikos (meninis ugdymas) mokomuosius dalykus ir savanoriškai sutikusių dalyvauti vykdant projekto programą. Ugdymo projektas aprėpė: 1. tikybos dalyko pamokas; 2. muzikos dalyko pamokas; 3. muzikinį-literatūrinį projektą „*Giesmė gyvenime, tikėjime*“. Tyrimo imtis – 25 mokiniai (12 merginų ir 13 vaikinų). Ugdymo projekto trukmė – trys mėnesiai (2011 m. kovo–gegužės mėn.). Ugdymo projektą vykdė disertacinio darbo autorius ir Klaipėdos X gimnazijos muzikos mokytojas X.

Antrajame poskyryje „*Ugdymo projekto programa ir jos įgyvendinimas*“ pristatyta disertacinio darbo autoriaus parengta ugdymo projekto programa „*Katalikų liaudiškasis pamaldumas*“, paremta teorinės dalies išvadomis, teoriniu-empiriniu katalikiškojo religingumo modeliu ir diagnostinio tyrimo rezultatais. Projektinės programos pagrindu laikyta *Vidurinio ugdymo bendroji programa*, kurios turinys papildytas naujomis temomis ir mokomąja medžiaga, praturtintas liaudiškojo pamaldumo muzikinės raiškos formomis. Ugdymo projekto programoje išdėstytas muzikinės-religinės veiklos metodų taikymas (muzikos, katalikų tikybos pamokose), dažnumas ir įvairovė.

Trečioji disertacijos dalis „Katalikiškojo religingumo raiškos ir jo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis tyrimo rezultatai“ sudaryta iš trijų skyrių.

Pirmajame skyriuje „*Katalikiškojo religingumo raiškos diagnostinio tyrimo rezultatai*“ pateikti apibendrinti diagnostinio tyrimo duomenys rodo, jog tiriamųjų katalikiškojo religingumo bendras lygmuo nėra aukštas: didžioji tiriamųjų dalis pagal numatytus vertinimo kriterijus priskiriama *vidutiniam* ir *žemam* lygiams. Žemiausiai yra išreikšta *socialinė-kultūrinė* religingumo sritis. Skirtingai pasiskirsto religingumo lygmenys jo parametrų, rodiklių ir empirinių požymių vertinimo aspektais. Pirmajame poskyryje „*Psichinės srities lygmuo*“ atskleidžiama mokinių *psichinės* srities katalikiškojo religingumo parametrus (religinis sąmoningumas, religiniai jausmai, religiniai sprendimai) išreiškiančių rodiklių ir jų empirinių požymių įverčių procentinė išraiška, priklausomybė nuo demografinių (mokyklos ir gyvenamosios vietos, lyties), sociokultūrinių, socioreliginių (religinių įsitikinimų, šeimos, įkrikščioninimo) veiksnių.

Rezultatai rodo, kad didžioji tiriamųjų dalis priklauso šios srities *vidutiniam* (45,9 %) ir *aukštam* (28,8 %) lygiams. Nustatyta, kad *aukšto* lygio didžioji dalis tenka religinių sprendimų (37,2 %), mažesnė – religinių jausmų (28,0 %) ir mažiausia – religinio sąmoningumo (20,7 %) parametrų. Skirtingai lygiai parametruose pasiskirsto pagal jų reikšmės rodiklius ir požymius. Religinis sąmoningumas didžiosios tiriamųjų dalies yra *vidutinio* (44,9 %) ir *žemo* (33,6 %) lygių. Žemu lygiu išreikšti vertinimai: rodiklio „*Religinio turinio pažinimas*“ požymis „*Žino katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas*“ (62,3 %); rodiklio „*Religinio turinio prasmės suvokimas*“ požymis „*Apibūdina religingą žmogų*“ (57,1 %); rodiklio „*Religinio turinio supratimas*“ požymis „*Apibrėžia religijos sampratą*“ (49,1 %). Nustatyta požymių priklausomybė nuo demografinių (mokyklos ir gyvenamosios vietos, lyties), sociokultūrinių, socioreliginių (religinių įsitikinimų, šeimos, įkrikščioninimo) veiksnių.

Religiniai jausmai didžiosios tiriamųjų dalies yra *vidutinio* (54,3 %) ir *aukšto* (28,0 %) lygių. *Aukštu* lygiu vertinamas rodiklio „*Religinių jausmų įvairovė*“ požymis „*Religinio tikėjimo praktikoje patiria teigiamus jausmus*“ (40,9 %) bei rodiklio „*Religinės veiklos emocinė refleksija*“ požymis „*Pasirenka tikybos dalyką skatinamas emocinės krypties motyvų*“ (40,1 %). Rezultatai rodo, kad tiriamieji savo religinio tikėjimo praktikoje dažniausiai patiria teigiamus jausmus: džiaugsmą, susidomėjimą, meilę, nuostabą, liūdesį. Mažiausiai – neigiamus: gėdą, pyktį, kaltę, baimę, nerimą.

Religiniai sprendimai pagal išskirtus parametro reikšmės rodiklius bei empirinius požymius didžiosios tiriamųjų dalies yra *vidutinio* (45,9 %) ir *aukšto* (23,09 %) lygių. Aukščiausiai įvertinti rodiklio „*Religiniai sprendimai, susiję su religinio turinio laisvu pasirinkimu*“ požymiai; žemiausiai – „*Religiniai sprendimai, susiję su liaudiškuoju pamaldumu, religine muzika, giedojimu*“. Atskleista požymių priklausomybė nuo demografinių (mokyklos ir gyvenamosios vietos, lyties), sociokultūrinių, socioreliginių (religinių įsitikinimų, šeimos, įkrikščioninimo) veiksnių.

Antrajame poskyryje „*Socialinės-kultūrinės srities lygmuo*“ pristatoma diagnostiniai *socialinės kultūrinės* srities mokinių katalikiškojo religingumo parametrus (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) išreiškiančių rodiklių ir jų empirinių požymių įvertinimų procentinė išraiška, priklausomybės nuo demografinių

(mokyklos ir gyvenamosios vietos, lytis) veiksmų duomenys. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad didžioji šios srities tiriamųjų dalis priskirtina *vidutiniam* (77,8 %) ir *žemam* (27,2 %) lygiams. Išryškinta, kad religinės praktikos parametro aspektu didžiausia tiriamųjų dalis priskirtina *žemam* lygiui (42,7 %). Šioje srityje įvairiai pasiskirsto pavienių parametrų lygmenys. *Žemą* religingumo lygmenį tiriamieji išreiškia rodiklio „Dalyvavimas kitoje religinėje veikloje“ požymiais „*Gieda liaudiškojo pamaldumo giesmes*“ (93,3 %) ir „*Gieda chore*“ (65,7 %).

Trečiajame poskyryje „*Specifinės religinės srities lygmuo*“ pristatyta diagnostiniu tyrimu atskleista mokinių *specifinės religinės* srities katalikiškojo religingumo parametrus (religinė patirtis, tikėjimo išpažinimo formos) išreiškiančių rodiklių ir jų empirinių požymių įverčių procentinė išraiška, priklausomybė nuo demografinių (mokyklos ir gyvenamosios vietos, lyties), sociokultūrinių, socioreliginių (religinių įsitikinimų, šeimos, įkrikščioninimo) veiksmų. Šios srities parametrų „*Religinė patirtis*“ ir „*Tikėjimo išpažinimo formos*“ požymiai išreikšti daugiausia *vidutiniu* (66,5 %) ir *žemu* (24,2 %) lygiais. Didžiausia aukšto lygio tiriamųjų dalis tenka parametro „*Tikėjimo išpažinimo formos*“ (*T gr.*) rodiklio „*Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas*“ požymiui „*Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą*“ (52,7 %).

Trečiosios dalies pirmajame skyriuje taip pat išryškinta mokinių nuomonė apie religinės muzikos, giedojimo poveikį katalikiškojo religingumo ugdymuisi, atskleidžianti, kad šis veiksnys turi poveikį visų mokinių religingumo parametrų plėtrai – *psichiniam* (religinė sąmonė, religiniai jausmai, religiniai sprendimai), *sociokultūriniam* (religinė praktika, religinė moralė, ryšys su tikinčiųjų bendruomene) ir *specifiniam religiniam* tikėjimui išpažinti (religinė patirtis). Geriausiai yra vertinama pažintinė muzikos funkcija; emociniai išgyvenimai, emoci-nė-jausminė patirtis užima žemiausią vietą.

Atskleistos tiriamųjų bendrojo religingumo, gyvenamosios vietos, lyties, Sutvirtinimo sakramento priėmimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio, religinių įsitikinimų, šeimos religingumo pavyzdžio ir religinės muzikos poveikio tarpusavio sąsajos. Stipriausiai mokinių religingumą veikia religiniai įsitikinimai ($\beta = 0,42$) ir religinės muzikos poveikis ($\beta = 0,27$). Taip pat mokinių religingumui šiek tiek įtakos turi šeimos religingumo pavyzdys ($\beta = 0,07$) ir tikybos dalyko lankymo trukmė

($\beta = 0,06$). Lytis, gyvenamoji vieta ir Sutvirtinimo sakramento priėmimas reikšmingos įtakos jų bendrajam religingumui neturėjo. Išryškintas atskirų kintamųjų priklausomumas nuo demografinių, sociokultūrinių ir socioreliginių veiksnių.

Antrajame skyriuje „Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis situacijos tyrimo rezultatai“ pateikti katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ankstyvojoje jaunystėje situacijos tyrimo duomenų analizės rezultatai rodo, kad: tikybos mokytojų pažintinis lygmuo liaudiškojo pamaldumo praktikų ir jų muzikinės raiškos aspektu nėra aukštas; nepakankamai vietos mokytojai skiria liaudiškojo pamaldumo praktikoms ir jų muzikinei raiškai tikybos dalyko pamokose. Žemai ir vidutiniškai vertinamas mokytojų savo pačių asmeninis muzikinis pasirengimas.

Tačiau duomenys rodo, kad mokytojų vertybinis-emocinis santykis su liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir muzikine raiška turi teigiamą kryptingumą. Didžioji dalis mokytojų savo pamokose dažnai pastebi mokinių katalikiškojo religingumo brandos pokyčius. Religingumo psichinėje srityje labai dažnai ir dažnai ryškiausiai pastebimi Religinių jausmų parametro pokyčiai. Socialinėje-kultūrinėje srityje – žemiausiai išreikštas religinės praktikos parametras Religinė praktika. Tarp specifinės religinės srities religingumo rodiklių čia vyrauja „Tikėjimas į Dievą“. Mokytojų nuomone, mokinių katalikiškajam religingumui įtaką darantys veiksniai yra: asmeninis mokytojo pavyzdys; šeimos įtaka; vidiniai tikybos dalykų pasirinkimo motyvai; katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos, muzikinė mokinių raiška; mokyklos vieta (mažesnės administracinės vietovės) ir vyskupijos; muzikinės raiškos metodų taikymas; mokyklos administracijos, mokyklos bendruomenės teigiama nuostata religingumo ugdymo atžvilgiu.

Trečiajame skyriuje „Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ugdymo projekto rezultatai“ pristatyti tiriamųjų katalikiškojo religingumo pokyčiai, kurie atsiskleidė ugdymo projekto metu, palyginant *Pr. gr.* mokinių katalikiškojo religingumo psichinės, socialinės-kultūrinės, specifinės religinės sričių įvertinimo vidurkius ($\bar{x}$) *Pr. pr.*, *Pr. pab.* (3 lentelė):

3 lentelė. *Pr. gr.* mokinių katalikiškojo religingumo sričių
 $\bar{x}$ pokyčiai ($N = 25$)

<i>Sritys</i>	<i>Pr. etapas</i>	$\bar{x} \pm SN$	<i>Z (Wilcoxon'o testas)</i>	<i>p reikšmė</i>
<i>Psichinė</i>	<i>Pr. pr.</i>	38,00±4,10	2,795	0,005
	<i>Pr. pab.</i>	42,56±3,58		
<i>Socialinė-kultūrinė</i>	<i>Pr. pr.</i>	26,93±3,79	1,332	0,188
	<i>Pr. pab.</i>	28,94±3,26		
<i>Specifinė religinė</i>	<i>Pr. pr.</i>	15,47±2,67	1,117	0,264
	<i>Pr. pab.</i>	16,69±3,22		

Rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingas $\bar{x}$ skirtumas yra ženkliausias *psichinėje* srityje ($p < 0,005$; skirtumas 4,56 balo). Kitų dviejų – *socialinės-kultūrinės* ir *specifinės religinės* – sričių vidurkių skirtumai nėra statistiškai reikšmingi, tačiau duomenys rodo teigiamą pokyčių tendenciją ($\bar{x}$ skirtumas atitinkamai 2,01 ir 1,22 balo).

Taip pat pateikiami ugdymo projekto duomenų analizės rezultatai, kurie atskleidė katalikiškojo religingumo pokyčių *Pr. pab.* tarp *Pr. gr.* (projektinės gr.) ir *K gr.* (kontrolinės gr.) statistinį reikšmingumą (4 lentelė):

4 lentelė. *Pr. gr.* ir *K gr.* katalikiškojo religingumo sričių
 $\bar{x}$ skirtumai *Pr. pab.*

<i>Sritys</i>	<i>Grupė</i>	<i>N</i>	$\bar{x} \pm SN$	<i>Mann Whitney U</i>	<i>P reikšmė</i>
<i>Psichinė</i>	<i>Pr. gr.</i>	25	42,56±3,58	12,00	<0,001
	<i>K gr.</i>	24	35,80±2,86		
<i>Socialinė-kultūrinė</i>	<i>Pr. gr.</i>	25	28,94±3,26	40,00	0,009
	<i>K gr.</i>	24	25,00±3,69		
<i>Specifinė religinė</i>	<i>Pr. gr.</i>	25	16,69±3,22	45,50	0,018
	<i>K gr.</i>	24	13,75±3,08		

Nustatyta, kad visų religingumo sričių – *psichinės*, *socialinės-kultūrinės* ir *specifinės religinės* – $\bar{x}$ skirtumų tarp *Pr. gr.* ir *K gr.* rezultatai rodo, jog *K gr.* skirtumai yra gerokai žemesni. Ryškiausias $\bar{x} \pm SN$ skirtumas yra *psichinės* srities ($p < 0,001$; skirtumas 7,76 balo). Ne toks ryškus – *socialinės-kultūrinės* ($p < 0,009$; skirtumas 3,94 balo) ir mažiausiai ryškus *specifinės religinės* ($p < 0,018$; skirtumas 2,04 balo).

Skyriuje aptariami ugdymo projekto duomenys leidžia teigti, kad ugdymo projekto metu pritaikius numatytas katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis strategijas nustatyti kai kurie statistiškai reikšmingi *Pr. gr.* mokinių katalikiškojo religingumo raiškos pokyčiai ir visų jo požymių kaitos teigiamos tendencijos.

IŠVADOS

Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis teorinio ir empirinio tyrimo rezultatai yra tos prielaidos, kurios leidžia disertacinį darbą apibendrinti žemiau pateiktomis išvadomis.

1. Teorinis tyrimas

1.1. *Katalikiškasis religingumas* analizuojamas įvairių mokslų – filosofijos, teologijos psichologijos, sociologijos, etnologijos, edukologijos, muzikologijos ir kt. – sąsajų aspektais ir grindžiamas bendrosiomis religijos ir religingumo sampratomis. *Religija* apibrėžiama kaip žmogaus (subjektas-asmuo) santykis su Dievu (objektas-Asmuo), Transcendencija, *Sacrum*; *religingumas* – religijos atspindys žmogaus sąmonėje, jausmuose, elgesyje. *Religingumas* – tai asmeninis, unikalus, savanoriškas ir teigiamas žmogaus santykis su Dievu, išreikštas patirtimi, psichiniais būviais, veiksmais. Katalikiškasis religingumas – realizuotas katalikų religijos turinys.

1.2. *Katalikiškasis religingumas*, kaip žmogaus santykis su Dievu, savo struktūra aprėpia asmens *psichinę, sociokultūrinę, specifinę religinę* sritis, išreiškiamas ir realizuojamas parametrais: religiniu sąmoningumu, religiniais jausmais, religiniais sprendimais (*psichinė* sritis); ryšiu su katalikiškąja tikinčiųjų bendruomene, religine praktika, religine morale (*socialinė-kultūrinė* sritis); religine patirtimi, tikėjimo išpažinimo formomis (*specifinė religinė* sritis).

1.3. Katalikiškojo religingumo ugdymo samprata remiama krikščioniškojo ugdymo paradigma, ugdymą aiškinant kaip edukacinę veiklą, kuri grįsta krikščionybės principais ir parengianti žmogų gyventi pagal Evangelijos taisykles. Katalikiškojo religingumo ugdymas suprantamas kaip daugiamatė kategorija, aprėpianti asmens *psichinės, socialinės-kultūrinės, specifinės religinės* raidos aspektus, kaip as-

mens-subjekto santykio su religijos objektu – Dievu – tikslingas ir kryptingas formavimas.

1.4. Katalikiškojo religingumo ugdymo ankstyvojoje jaunystėje procesas orientuojamas į nuolat augančią, prigimtinio religinio poreikio vedamą asmenybę, per religinio turinio internalizaciją. Ugdymo procese išryškėja asmens religingumo ugdymuisi reikšmingi intervenciniai veiksniai: ugdymosi vertybės (turinys), ugdymosi patirtis, vadovavimas ugdymuisi (individo ar grupės), ugdomasis bendravimas, ugdymosi metodai, socialinės aplinkos veiksniai. *Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos* – katalikiškojo religingumo ugdymo raiškos forma, jo ugdymo veiksnys.

1.5. *Liaudiškojo pamaldumo praktikos* suprantamos kaip įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio politurginės religinio kulto apraiškos, kurios katalikiškojo tikėjimo kontekste reiškiasi ne liturgijos (nors glaudžiai su ja susietos), bet savitais tautos ar jos atskiros etninės grupės kultūros aspektais. Tai sinkretinė religinė-muzikinė žmogaus veikla, siejanti žodinę ir muzikinę giedamąją raiškas, kaip religinės sąmonės, jausmų ir elgesio darinys, įkūnijamas veiksmis.

1.6. Pripažįstamas giedamosios raiškos poveikis asmens religingumui. Giesmė tampa religingumo ugdytoja, nes ji – liturginė ar neliurginė – dalyvauja religiniame veiksmė, stiprindama, aktyvindama santykį su Dievu, tuo brandindama asmens religingumą psichiniu, sociokultūriniu ir specifiniu religiniu lygmenimis.

2. Empirinis tyrimas

2.1. Diagnostinio tyrimo duomenų analizės rezultatai atskleidžia, jog katalikiškojo religingumo raiškos lygmuo ankstyvojoje jaunystėje nėra aukštas: didžioji tiriamųjų dalis pagal tyrime numatytus vertinimo kriterijus priskiriama *vidutiniam* ir *žemam* lygiams. Skirtingai pasiskirsto religingumo lygmenys jo pavienių komponentų aspektais.

2.1.1. *Psichinės* srities parametrai: religinio sąmoningumo, religinių jausmų, religinių sprendimų tyrimo rezultatai atskleidžia, kad didžioji tiriamųjų dalis priklauso *vidutiniam* (45,9 %) ir *aukštam* (28,8 %) lygiams. Nustatyta, kad didžioji *aukšto* lygio dalis tenka religinių sprendimų (37,2 %), mažesnė – religinių jausmų (28,0 %) ir mažiausia – religinio sąmoningumo (20,7 %) parametrų. Skirtingai lygmenys pasiskirsto pagal parametrai raiškos rodiklius ir požymius:

2.1.2. *Socialinės-kultūrinės* srities parametrai: ryšio su tikinčiųjų bendruomene, religinės praktikos, religinės moralės tyrimo rezultatai

atskleidžia, kad didžioji šios srities tiriamųjų dalis priklauso *vidutiniam* (77,8 %) ir *žemam* (27,2 %) lygiams. Išryškinta, kad didžiausia *žemo* lygmens tiriamųjų dalis tenka religinės praktikos parametrai (42,7 %). Šioje srityje skirtingai pasiskirsto pavienių parametrų raiškos rodiklių ir požymių lygmenys.

2.1.3. *Specifinės religinės* srities parametrų: religinės patirties ir tikėjimo išpažinimo formų požymiai išreikšti daugiausia *vidutiniu* (66,5 %) ir *žemu* (24,2 %) lygiais. Didžiausia *aukšto* lygio tiriamųjų dalis tenka parametro „*Tikėjimo išpažinimo formos*“ (*T gr.*) rodiklio „*Religinio turinio ryšys su kasdieniu gyvenimu ir religinio tikėjimo aktualumas*“ požymiui „*Reflektuoja savo tikėjimo į Dievą svarbą*“ (52,7 %). Mažesnė – „*Religinės patirties*“ parametro rodiklio „*Religinio turinio ir religinės patirties ryšio įsisąmoninimas*“ (*T gr.*) požymiui „*Identifikuoja savo asmeninį religingumą*“ (41,2 %).

2.1.4. Diagnostiniu tyrimu atskleistas katalikiškojo religingumo rodiklių ir jo požymių priklausomumas nuo tiriamųjų demografinių, sociokultūrinių, socioreliginių veiksnių įtakos, išryškintos religingumo, lyties, gyvenamosios vietos, Sutvirtinimo sakramento priėmimo, tikybos dalyko pasirinkimo dažnio, religinių įsitikinimų, šeimos religingumo pavyzdžio ir religinės muzikos poveikio tarpusavio sąsajos. Aukštesniu katalikiškojo religingumo lygiu išsiskyrė tiriamieji: merginos palyginti su vaikiniais; iš mažesnių gyvenamųjų vietovių (miestelių, kaimų) palyginti su didmiesčiais bei miestais ar rajono centrais; priskyrusieji save pagal įsitikinimus *T gr.* Nustatyta, kad stipriausiai mokinių religingumą veikia religiniai įsitikinimai ($\beta = 0,42$) ir religinės muzikos poveikis ($\beta = 0,27$). Taip pat turi įtakos šeimos religingumo pavyzdys ($\beta = 0,07$) bei tikybos dalyko lankymo trukmė ($\beta = 0,06$).

2.2. Katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis ankstyvojoje jaunystėje situacijos tyrimo duomenų analizės rezultatai atskleidžia, jog:

- Tikybos mokytojų pažintinis lygmuo liaudiškojo pamaldumo praktikų ir jų muzikinės raiškos aspektu nėra aukštas; nepakankamai vietos mokytojai skiria liaudiškojo pamaldumo praktikoms bei jų muzikinei raiškai tikybos dalyko pamokose. *Žemai* ir *vidutiniškai* vertinamas jų asmeninis muzikinis pasirengimas.

- Mokytojų vertybinis-emocinis santykis su liaudiškojo pamaldumo praktikomis ir muzikine raiška turi teigiamą kryptingumą. Di-

džioji jų dalis pripažįsta liaudiškojo pamaldumo praktikų reikšmingumą ugdant mokinių katalikiškąjį religingumą. Nustatyta mokytojų teigiama nuostata muzikos, giedojimo taikymo tikybos pamokose aspektu.

- Mokinių katalikiškajam religingumui įtaką darantys veiksniai yra: asmeninis mokytojo pavyzdys; šeimos įtaka; vidiniai motyvai pasirenkant tikybos dalyką; katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos, muzikinė mokinių raiška; mokyklos vieta (mažesnės administracinės vietovės) ir vyskupijos; muzikinės raiškos metodų taikymas; mokyklos administracijos, mokyklos bendruomenės teigiama nuostata religingumo ugdymo atžvilgiu.

3. Diagnostinio tyrimo duomenys patvirtino prielaidą, kad liaudiškojo pamaldumo praktikos ir jų muzikinė raiška gali daryti įtaką katalikiškajam religingumui ankstyvojoje jaunystėje. Ugdymo projekto metu pritaikius numatytas katalikiškojo religingumo ugdymo liaudiškojo pamaldumo praktikomis strategijas, nustatyti statistiškai reikšmingi *Pr. gr.* mokinių katalikiškojo religingumo raiškos pokyčiai ir visų jo požymių kaitos teigiamos tendencijos. Ženkliausi statistiškai reikšmingi pokyčiai atskleisti *psichinės* srities religinio sąmoningumo ir religinių sprendimų parametruose. Kartu išryškėjo statistiškai reikšmingi *socialinės-kultūrinės* srities religinės praktikos parametro pokyčiai.

4. Mokinių katalikiškojo religingumo parametrų: *psichinės* srities (religinio sąmoningumo, religinių jausmų, religinių sprendimų), *socialinės-kultūrinės* (ryšys su tikinčiųjų bendruomene, religinė praktika, religinė moralė) ir *specifinės religinės* (religinė patirtis ir tikėjimo išpažinimo formos) pokyčių teigiamos tendencijos ugdymo projekto metu patvirtina tyrimo hipotezę, kad liaudiškojo pamaldumo praktikos turi teigiamą poveikį katalikiškojo religingumo brandai ankstyvojoje jaunystėje. Tai lemia: tikybos ir muzikos mokomųjų dalykų ugdymo turinio integravimas moduliu „*Liaudiškojo pamaldumo praktikos*“; liaudiškojo pamaldumo praktikų pažinimo ir jų religinio turinio įsisąmoninimo skatinimas; liaudiškojo pamaldumo praktikomis puoselėjamų dvasinių-religinių vertybių prasmės išvalgų gilinimas; muzikinės-religinės raiškos, susijusios su liaudiškojo pamaldumo praktikomis, plėtojimas.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Disertacijos tema paskelbtos publikacijos recenzuojamuose periodiniuose leidiniuose:

1. Stumbra, S. (2009). Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip edukacinis reiškiny. *Tiltai. Priedas: mokslo darbai. Sielovados, kultūros ir mokslo sankirtos*, Nr. 40, p. 172–183. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
2. Stumbra, S. (2010). Sakralinė muzika kaip katalikiškojo religingumo ugdymo veiksnys. *Tiltai. Priedas: mokslo darbai. Krikščioniškojo dvasingumo ugdymas*, Nr. 41, p. 114–127. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
3. Stumbra, S. (2011). Šermenų apeigos: tradicijos ir modernumo problematika. *Res Humanitariae*, t. IX, p. 65–85. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
4. Stumbra, S., Jareckaitė, S. (2011). Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip tautinio-religinio tapatumo raiškos dimensija. *Tiltai*, 2011, Nr. 3, p. 57–71. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
5. Stumbra, S. (2012). Liaudiškasis pamaldumas kaip tautinio-religinio tapatumo dėmuo religingumo ugdymo procese. *Pedagogika*, t. 107, p. 61–65. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
6. Stumbra, S. (2012). Katalikiškojo religingumo raiškos ankstyvojoje jaunystėje ypatumai. *Soter*, 1392-7450, Nr. 43 (71), p. 113–134. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
7. Stumbra, S., Jareckaitė, S. (2013). Katalikiškojo religingumo ugdymas(-is) ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo muzikine raiška. *Soter*, 1392-7450, Nr. 46 (74), p. 109–128. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Disertacijos teiginių aprobavimas

Disertacijos tema disertacijos autoriaus skaityti pranešimai tarptautinėse mokslinėse konferencijose:

1. Stumbra, S. (2009). *Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip edukacinis reiškiny.* KU Muzikos teorijos ir istorijos katedros bei Muzikologijos instituto organizuotoje mokslinėje-metodinėje konferencijoje „Muzikos meno idėjos ir keliai“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2009 m. balandžio 29 d.
2. Stumbra, S. (2010). *Musica sacra – sielogydos elementas.* Konferencija „Kūrybiški metodai reabilitacijoje“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010 m. spalio 22 d.
3. Stumbra, S. (2010). *Šermenų apeigos: tradicijos ir modernumo problematika.* Konferencija „Tradicijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010 m. lapkričio 11–12 d.
4. Stumbra, S. (2011). *Katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikos kaip tautinio-religinio tapatumo raiškos dimensija.* Konferencija „Pilietinis asmens tapatumas – visuomenės narių jungiamoji grandis“. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2011 m. balandžio 15 d.
5. Stumbra, S. (2011). *Kai kurie katalikų liaudiškojo pamaldumo Lietuvoje raiškos regioniniai aspektai.* Konferencija „Regioniškumas praeities ir dabarties folkloro kontekstuose“. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011 m. spalio 20–21 d.
6. Stumbra, S. (2012). *Liaudiškasis pamaldumas kaip tautinio-religinio tapatumo dėmuo religingumo ugdymo procese.* Konferencija „Tautinio tapatumo pokyčiai globalizacijos procese“. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2012 m. gegužės 25 d.

Apie autorių

Saulius Stumbra – kunigas, baigė Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminariją, 2003 m. gegužės 18 d. pašventinas kunigu, 2004 m. apgynė religijos magistro kvalifikacinį laipsnį. 2008 m. baigė Klaipėdos universiteto Muzikos teorijos ir istorijos magistrantūros studijas ir įgijo muzikos magistro kvalifikacinį laipsnį. Nuo 2008 m. iki 2013 m. studijavo Klaipėdos universiteto Edukologijos mokslo krypties doktorantūroje. Šiuo metu dirba Klaipėdos Kristaus Karaliaus parapijos vikaru, Klaipėdos VŠĮ Jūrininkų ligoninės kapelionu.

Moksliniai interesai: Katalikų Bažnyčios teologija, katalikiškasis etnomuzikinis paveldas, katalikiškojo religingumo ugdymas.

About the author

Saulius Stumbra – a priest, finished Telšiai Bishop Vincentas Borisevičius Priest Seminary. He was ordained into priesthood on 18th May, 2003. In 2004 he obtained Master's Degree in Religious Studies. In 2008 he completed Music Theory and History Master Study Programme at Klaipėda University and obtained Master's Degree in Music. He completed Doctoral Studies of Education Sciences at Klaipėda University. Currently he is working as a vicar at Klaipėda Crist the King Catholic Church and as a chaplain in Klaipėda Seaman Hospital.

Scientific interests: Roman Catholic Church Theology, Catholic ethno-musical heritage, education of Catholic religiosity.

Klaipėdos universiteto leidykla

Saulius Stumbra

EDUCATION OF CATHOLIC RELIGIOSITY IN EARLY YOUTH
THROUGH PRACTICES OF POPULAR PIETY

Summary of doctoral dissertation

KATALIKIŠKOJO RELIGINGUMO UGDYMAS ANKSTYVOJOJE JAUNYSTĖJE
LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO PRAKTIKOMIS

Daktaro disertacijos santrauka

Klaipėda, 2014

SL 1335. 2014 03 12. Apimtis 4,25 sąl. sp. l. Tiražas 70 egz.

Išleido ir spausdino Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt; interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>

